

Rechterlijke oordeelsvorming: een strafrechte(r)lijk perspectief

Shosha Wiznitzer en Enide Maegherman

Colofon

Opdrachtgever

Raad voor de rechtspraak

Postbus 90613

2509 LP Den Haag

Leescommissie

Een eerdere versie van dit Research Memorandum is voorgelegd aan en becommentarieerd door een leescommissie, bestaande uit Dorris de Vocht, Dave van Toor en Lyana Francot.

Uitgever

Xerox | OSAGE, Utrecht

Vormgeving

Corps, Den Haag

Opmaak binnenwerk

Xerox | OSAGE, Utrecht

Rechterlijke oordeelsvorming: een strafrechte(r)lijk perspectief

Shosha Wiznitzer en Enide Maegherman

Inhoudsopgave

Samenvatting	6
1 Inleiding	8
2 Theoretische achtergrond	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Onderzoek naar invloeden op rechterlijke oordeelsvorming in het algemeen	10
2.2.1 <i>Persoonlijke opvattingen van rechters</i>	10
2.2.2 <i>Meervoudige of enkelvoudige rechtspraak</i>	11
2.2.3 <i>Juridische ondersteuning en wijze van voorbereiding op de zitting</i>	11
2.3 Onderzoek naar specifieke beslissingen	13
2.3.1 <i>De bewezenverklaring</i>	13
2.3.2 <i>De straftoemeting</i>	15
2.4 Onderzoek naar de rol van de actieve rechter	16
2.5 Diversiteit en inclusiviteit	18
2.6 Conclusie	19
3 Methoden	20
4 Resultaten	22
4.1 Inleiding	22
4.2 De voorbereiding op de zitting	22
4.3 Invloeden op de oordeelsvorming	25
4.3.1 <i>Inleiding</i>	25
4.3.2 <i>Invloed van de wijze van voorbereiding</i>	26
4.3.3 <i>Invloed van de vorm van de zitting</i>	29
4.3.4 <i>Invloeden van de persoon van de rechter</i>	30
4.3.5 <i>Invloeden van de persoon van de verdachte</i>	31
4.3.6 <i>Invloeden van overige procesdeelnemers</i>	33
4.3.7 <i>Invloeden vanuit de maatschappij</i>	34
4.4 De bewezenverklaring versus de straftoemeting	35
4.5 Omgaan met invloeden: de rol van collegiaal overleg	39
4.5.1 <i>Inleiding</i>	39
4.5.2 <i>Verschillende vormen van overleg bij enkel- en meervoudig zitten</i>	40

4.6	De betekenis van de 'actieve rechter'	42
4.6.1	<i>Inhoudelijke invulling</i>	43
4.6.2	<i>Procedurele invulling</i>	45
4.6.3	<i>Zelfreflectie</i>	46
4.7	Gevolgen van invloeden op oordeelsvorming: wat is een rechterlijke dwaling?	48
4.8	Diversiteit en inclusiviteit	50
5	Conclusie	55
5.1	Inleiding	55
5.2	Algemene bevindingen	55
5.3	Invloeden op beslissingen van de strafrechter	56
5.3.1	<i>De wijze van voorbereiding en mogelijke tunnelvisie</i>	56
5.3.2	<i>De rol van overtuiging</i>	57
5.4	Omgaan met invloeden: bewustwording als kern	58
5.5	Diversiteit en inclusie	60
5.6	De betekenis van een rechterlijke dwaling	61
5.7	Eindconclusie	62
	Literatuur	63

Samenvatting

Dit Research Memorandum beschrijft een kwalitatief interviewonderzoek dat is uitgevoerd onder 22 strafrechters. De centrale vraag van dit onderzoek is hoe strafrechters denken over hun eigen oordeelsvorming.

Wij beschrijven onze onderzoeksresultaten aan de hand van een thematische analyse. Daarbij staan zeven (met elkaar samenhangende) thema's centraal: de voorbereiding op de zitting, invloeden op de oordeelsvorming, de beslissing over de bewezenverklaring versus de beslissing over de straftoemeting, omgaan met invloeden op de oordeelsvorming, de 'actieve rechter', de betekenis van een rechterlijke dwaling, en diversiteit en inclusie.

Onze resultaten laten zien dat de door ons geïnterviewde rechters op uiteenlopende wijzen denken over hun oordeelsvorming. Dit illustreert hoe complex het proces van rechterlijke oordeelsvorming is. Daarnaast beschreven veel respondenten invloeden op oordeelsvorming die ook aandacht hebben in wetenschappelijke literatuur. Dit biedt mogelijkheden voor het slaan van een brug tussen wetenschap en praktijk. Het rechterlijke perspectief op dit soort invloeden kan bijvoorbeeld behulpzaam zijn bij het vertalen van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar praktische handvatten voor het rechterlijk werk.

Op basis van onze onderzoeksresultaten en wat bekend is uit voorgaand onderzoek, doen wij een aantal aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Meer algemeen merken wij op dat de door ons geïnterviewde rechters er uiteenlopende werkwijzen op nahielden. Ook dachten zij verschillend over de invulling van de begrippen 'actieve rechter' en 'rechterlijke dwaling'. Vervolgonderzoek naar de vraag of, en zo ja, in hoeverre die verschillende werkwijzen en opvattingen invloed hebben op het uiteindelijke oordeel kan zinvol zijn. Meer specifiek noemen wij vervolgonderzoek naar het (standaard) opnemen van ontlastende informatie op het voorbereidingsformulier. Dit zou mogelijk tunnelvisie kunnen tegengaan. Daarnaast kan vervolgonderzoek zinvol zijn naar de manier waarop strafrechters omgaan met het element 'overtuiging' bij het komen tot een beslissing over de bewezenverklaring.

Wat betreft het omgaan met invloeden, vonden onze respondenten bewustwording erg belangrijk. Collegiaal overleg en zelfreflectie waren de meest genoemde methoden om tot die bewustwording te komen, hoewel geen van onze respondenten deze strategieën structureel toepaste. Bovendien kan collegiaal overleg minder makkelijk plaatsvinden wanneer de rechter een zaak enkelvoudig behandelt. Wij suggereren daarom te onderzoeken of een vorm van collegiaal overleg nuttig kan zijn voor de rechterlijke oordeelsvorming in enkelvoudige zaken.

Waar het gaat om diversiteit en inclusiviteit, vonden de meeste van onze respondenten dat de samenstelling van de rechterlijke macht diverser kan. Verscheidene respondenten meenden dat dit een positieve invloed kan hebben op de rechterlijke oordeelsvorming.

Inleiding

De vraag hoe rechters tot hun beslissing komen, spreekt tot de verbeelding. Praktijkjuristen en wetenschappers met diverse disciplines houden zich met dit thema bezig. Vaak hanteren zij daarbij een blik van 'buitenaf', en wordt geprobeerd om rechterlijke of juridische oordeelsvorming te plaatsen in psychologische theorieën over oordeelsvorming.¹ Minder aandacht bestaat voor de vraag hoe rechters zélf denken over hun oordeelsvorming. Zoals wij eerder schreven, is deze vraag zeer relevant voor het bouwen van een brug tussen praktijk en wetenschap.² Een beter begrip van hoe rechters zelf denken over hun oordeelsvorming kan immers helpen om meer praktische handvatten te destilleren uit wetenschappelijk onderzoek. Bovendien kan het rechterlijke perspectief op deze thematiek weer nieuwe onderzoeksvragen opleveren, en daarmee de wetenschap verder helpen.

In een eerder onderzoek zetten wij de eerste stappen om meer inzicht te krijgen in het rechterlijke perspectief op rechterlijke oordeelsvorming. Dat deden wij door een exploratieve, kwalitatieve vragenlijst uit te zetten onder strafrechters. Die vragenlijst ging over een aantal brede thema's, namelijk: vooroordelen; gevolgen van vooroordelen; de actieve (opstelling van de) rechter; rechterlijke dwalingen; en diversiteit en inclusiviteit. Dat onderzoek leverde een aantal resultaten op dat verdere verdieping verdiende. In dit vervolgonderzoek deden wij dat door een kwalitatief interviewonderzoek uit te voeren onder 22 strafrechters. Dit onderzoek had, zoals geschreven, als doel om onze eerdere resultaten uit te diepen, om op die wijze het rechterlijke perspectief op rechterlijke oordeelsvorming verder in kaart te brengen. Net als ons eerdere onderzoek had dit onderzoek dus als doel meer inzicht te bieden in de vraag hóe strafrechters denken over hun eigen oordeelsvorming. Het gaat dus nadrukkelijk niet om een onderzoek naar de vraag of rechters hun werk 'goed' doen. Gelet op deze doelen was ook dit onderzoek qua thematiek breed ingestoken en exploratief van aard.

In dit Research Memorandum doen wij verslag van dit vervolgonderzoek. Eerst bespreken wij eerder onderzoek naar de door ons onderzochte thema's. Daarna komen de methoden en de resultaten van het door ons uitgevoerde vervolgonderzoek aan bod. Wij sluiten dit Research Memorandum af met een conclusie, waarin wij aanbevelingen doen voor verder vervolgonderzoek.

1 Zie bijvoorbeeld Strohmaier e.a. 2024, Van Wingerden & De Keijser 2024, Maegherman e.a. 2024.

2 Maegherman & Wiznitzer 2023.

Theoretische achtergrond

2.1 Inleiding

Juridisch gezien baseert de strafrechter zich bij het doen van de einduitspraak op het beslissingsschema van artikel 348 en, voornamelijk, artikel 350 Wetboek van Strafvordering (Sv). Deze artikelen bevatten de verschillende formele en materiële vragen die de strafrechter dient te beantwoorden om tot zijn einduitspraak te komen. Op welke wijze de strafrechter tot de beantwoording van die vragen komt, is lastig te onderzoeken. De rechterlijke oordeelsvorming vindt immers grotendeels plaats in het hoofd van de rechter en achter gesloten deuren.

In eerder onderzoek is op diverse manieren op deze vraag ingegaan. Zo bestaan er verschillende theorieën en modellen over de vraag hoe rechters tot hun oordeel komen. Die theorieën kunnen bijvoorbeeld zijn gebaseerd op algemene theorieën over hoe mensen tot beslissingen komen.³

Zoals in hoofdstuk 1 beschreven, concentreerden wij ons in dit onderzoek op de vraag hoe strafrechters zélf denken over de manier waarop hun oordelen tot stand komen. Één van de doelen van dit onderzoek is om het rechterlijke, interne perspectief op oordeelsvorming te verbinden aan bestaand onderzoek, dat veelal is verricht vanuit een ‘extern’ perspectief. Om ons onderzoek in de context van dat bestaande onderzoek te kunnen plaatsen, beschrijven wij in de volgende paragraaf onderzoek dat raakt aan de hoofdthema’s van het door ons uitgevoerde onderzoek. Die hoofdthema’s baseerden wij op het vragenlijstonderzoek dat wij eerder verrichtten (zie Maegherman & Wiznitzer, 2023). Deze thema’s zijn: invloeden op de rechterlijke oordeelsvorming, de rol van de actieve rechter, en inclusiviteit en diversiteit.

Bestaand onderzoek naar deze thema’s beschrijven wij in de volgende paragrafen. Omdat dit brede thema’s zijn, schetsen we slechts een inkijk in de bestaande literatuur (en is de hiernavolgende beschrijving niet de uitkomst van een systematisch literatuuronderzoek).⁴ Wij merken daarbij alvast op dat een deel van de onderzoeken die wij beschrijven zijn uitgevoerd in andere landen. Niet alle onderzoeken die wij beschrijven zijn dus een-op-een te vertalen naar de Nederlandse context.

3 Zie bijvoorbeeld Pennington & Hastie 1989, Crombag, Van Koppen & Wagenaar 2006 en Kahneman 2011.

4 Voor een recent en uitvoerig (internationaal) overzicht van onderzoeken naar rechterlijke oordeelsvorming verwijzen wij naar Barry 2023.

2.2 Onderzoek naar invloeden op rechterlijke oordeelsvorming in het algemeen

Invloeden op de rechterlijke oordeelsvorming kunnen worden onderzocht vanuit uiteenlopende invalshoeken. In deze paragraaf schetsen wij eerst onderzoek naar drie bredere thema's: onderzoek naar persoonlijke opvattingen van rechters, onderzoek naar (verschillen tussen) enkel- en meervoudige rechtspraak en onderzoek naar de rol van juridische ondersteuning. Daarna staan wij stil bij onderzoeken naar twee specifieke soorten beslissingen die strafrechters moeten nemen: de beslissing over de bewezenverklaring en de beslissing over de straftoemeting.

2.2.1 *Persoonlijke opvattingen van rechters*

Olthuis verrichtte onderzoek naar de rol die persoonlijke opvattingen van rechters spelen in de rechterlijke oordeelsvorming.⁵ Zij verrichtte dit onderzoek onder rechters die werkten in verschillende rechtsgebieden. In haar kwalitatieve interviewonderzoek concludeert zij onder meer dat verscheidene respondenten menen dat persoonlijke opvattingen een rol spelen in hun oordeelsvorming. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om politieke voorkeuren, maar ook om persoonlijke opvattingen over de strafwaardigheid van bepaalde delicten. Een ander deel van haar respondenten meent daarentegen dat persoonlijke opvattingen geen rol spelen in de rechterlijke oordeelsvorming. Bij de vraag hoe zoveel mogelijk kan worden voorkomen dat persoonlijke opvattingen een rol spelen in de uitoefening van het rechterlijke werk, is volgens Olthuis' respondenten bewustzijn van deze opvattingen van groot belang. Deze bevindingen sluiten aan bij de resultaten van een vragenlijstonderzoek dat wij eerder verrichtten.⁶ Ook in ons onderzoek blijken de bevroegde rechters bewustzijn van vooroordelen een belangrijke manier te vinden om invloed van vooroordelen op de oordeelsvorming te voorkomen. Olthuis testte vervolgens in een experimenteel onderzoek of persoonlijke opvattingen van rechters invloed hadden op de uitkomst van een fictieve casus. Zij concludeert echter dat een dergelijk effect niet uit haar onderzoek blijkt.⁷

5 Olthuis 2024.

6 Maegherman & Wiznitzer 2023.

7 Olthuis 2024.

2.2.2 Meervoudige of enkelvoudige rechtspraak

Baas onderzocht de meerwaarde van meervoudige rechtspraak ten opzichte van enkelvoudige rechtspraak.⁸ Hij beschrijft verschillende vormen van 'meervoudige rechtspraak'. Zo kan de betrokkenheid van een juridische ondersteuner bij enkelvoudige rechtspraak, maar ook het laten meelezen van een conceptvonnis door anderen, volgens Baas worden gezien als een vorm van meervoudige rechtspraak. De meerderheid van de respondenten uit het onderzoek van Baas vindt dat een meervoudige behandeling van een zaak goed is voor de kwaliteit van de uitspraak, bijvoorbeeld vanwege meer uitwisseling van kennis. Daarnaast blijkt dat rechters vinden dat eenvoudige zaken door enkelvoudige kamers behandeld kunnen worden, voornamelijk om kosten en zittingscapaciteit te besparen. Ook de interactie met de andere partijen kan als prettiger worden ervaren bij een enkelvoudige behandeling.

Ten Velden en De Dreu verrichtten onderzoek naar de sociaalwetenschappelijke aspecten van enkel- en meervoudige oordeelsvorming en bekeken of meervoudige besluitvorming net zo gevoelig is voor bepaalde denkfouten als enkelvoudige besluitvorming.⁹ Zij concluderen dat de oordeelsvorming door een meervoudige kamer niet noodzakelijk 'rationeler' is dan die door een enkelvoudige kamer. Groepen zijn namelijk ook vatbaar voor invloeden op oordeelsvorming. Ten Velden en De Dreu concluderen dat meervoudige kamers niet beschermen tegen bijvoorbeeld de negatieve invloed van tijdsdruk of ankers op oordeelsvorming in vergelijking met enkelvoudige kamers.

2.2.3 Juridische ondersteuning en wijze van voorbereiding op de zitting

Juridische ondersteuning vormt een belangrijk onderdeel van het oordeelvormingsproces van de rechter. Baas beschrijft dat rechters, zowel bij enkelvoudige als bij meervoudige zittingen, bijstand of inspraak van een juridisch ondersteuner vaak waarderen.¹⁰ De taken van de gerechtsjurist zijn divers: hij of zij helpt de rechter met de voorbereiding en de behandeling van zaken. Daarin ligt al een mogelijke invloed op de rechterlijke oordeelsvorming. De gerechtsjurist kan namelijk een voorbereidingsformulier opstellen. Dat formulier maakt deel uit van de voorbereiding op de zitting. De inhoud daarvan kan voor de rechter een eerste indruk geven van de zaak, of bepalend zijn voor hoe de rechter het dossier leest. Voorbereidingsformulieren kunnen beschermen tegen vooringenomenheid mits deze goed en neutraal zijn opgesteld, maar kunnen ook bijdragen aan

8 Baas 2020.

9 Ten Velden & De Dreu 2012.

10 Baas 2020.

Samenvatting

tunnelvisie.¹¹ Daarnaast is de gerechtsjurist aanwezig ter zitting, kan hij deelnemen aan het overleg in de raadkamer, en schrijft hij de conceptuitspraak.¹² Ook vanuit deze werkzaamheden kan de gerechtsjurist invloed hebben op de rechterlijke oordeelsvorming. In 2023 beschreef Holvast nog hoe bestaand onderzoek zich vooral richt op de invloed van de gerechtsjuristen op de uitkomst van rechterlijke besluitvorming, en amper op de invloed die zij kunnen hebben op het proces van de oordeelsvorming zelf.¹³

Voor zover door ons te overzien is de invloed van de wijze waarop een zaak wordt voorbereid op de rechterlijke oordeelsvorming niet eerder onderzocht in de Nederlandse praktijk. Wel heeft zo'n onderzoek plaatsgevonden onder Duitse rechters.¹⁴ Uit dat onderzoek blijkt dat rechters die al voor de zitting belastende informatie over de verdachte kregen vaker tot een veroordeling kwamen dan rechters die die belastende informatie niet kregen. Dat kan begrepen worden als dat een idee van schuld voorafgaand aan de zitting een invloed kan hebben op de behandeling van het dossier. Hoewel er in dat onderzoek geen gebruik werd gemaakt van een voorbereidingsformulier, zou een voornamelijk belastend voorbereidingsformulier een soortgelijke invloed kunnen hebben.

Ter voorbereiding van de behandeling van een zaak wordt van de Nederlandse rechter verwacht dat hij het dossier doorneemt. Het dossier, dat de basis vormt van de tenlastelegging, bevat waarschijnlijk vooral veel informatie die de tenlastelegging ondersteunt.¹⁵ Anders zou een zaak immers niet voor de rechter worden gebracht. De belastende informatie die de rechter ter voorbereiding van de zitting doorneemt, brengt het risico op tunnelvisie met zich mee.¹⁶ Tunnelvisie ontstaat door verschillende cognitieve processen. Het begint met een idee of een geloof in iets. Bij een rechter kan bijvoorbeeld het idee ontstaan dat de verdachte schuldig is op basis van de belastende informatie die tijdens het politieonderzoek naar voren is gekomen, of door de hypothese van schuld die in de tenlastelegging zit.¹⁷ Vervolgens

11 Holvast 2017, Maegherman 2021.

12 Zie daarover bijvoorbeeld Stoeper 2023.

13 Holvast 2023.

14 Zie bijvoorbeeld Schunemann & Bandilla 1989 over de invloed van voorbereiding op de oordeelsvorming van Duitse rechters.

15 Crombag 2017. Zie voor de wijze waarop het dossier wordt samengesteld ook Corstens, Borgers & Kooijmans 2021, p. 239 e.v.

16 Van Toor 2017, Maegherman 2021, Crombag 2017.

17 Van Toor 2017.

krijgen rechters informatie te zien die niet goed bij dat eerste idee past, bijvoorbeeld in de vorm van argumenten die worden aangedragen door de verdediging. Dat kan zorgen voor cognitieve dissonantie (een ongemakkelijk gevoel dat wordt veroorzaakt door tegenstrijdige informatie¹⁸), en om daar dan weer vanaf te komen, tot *belief perseverance*. Dat laatste uit zich door vast te houden aan een bestaand idee ondanks informatie die dat tegensprekt. *Belief perseverance* is verwant met *confirmation bias*.¹⁹ *Confirmation bias* houdt in dat men voornamelijk informatie meeneemt die een bestaand idee ondersteunt.²⁰ Daarnaast wordt informatie ook geïnterpreteerd op een manier die steun geeft aan het bestaande idee en wordt minder aandacht besteed aan informatie die het eerste idee kan tegenspreken of ontkrachten. Bij het beoordelen van bewijs kan dat bijvoorbeeld gebeuren door een herkenning zwaarder te laten meewegen dan een niet-herkenning.

2.3 Onderzoek naar specifieke beslissingen

Hiervoor beschreven wij onderzoeken die gaan over de rechterlijke oordeelsvorming in het algemeen. In ons onderzoek vroegen wij onze respondenten in het bijzonder naar twee specifieke beslissingen die de strafrechter neemt: de beslissing over de bewezenverklaring, en de beslissing over de straftoemeting. Ook naar deze beslissingen is eerder onderzoek verricht, waarvan we in deze paragraaf een aantal hoofdlijnen beschrijven.

2.3.1 De bewezenverklaring

Het Nederlandse strafrechtelijke bewijsstelsel is negatief-wettelijk. Dat houdt in dat bewijs alleen mag worden geleverd met de in de wet genoemde bewijsmiddelen. Alleen wettige bewijsmiddelen zijn niet genoeg om tot een bewezenverklaring te komen: de rechter moet uit die bewijsmiddelen de overtuiging halen dat de verdachte het ten laste gelegde feit heeft gepleegd.²¹ Voor een bewezenverklaring is kortom wettig én overtuigend bewijs nodig.

In juridische literatuur is al eerder geschreven over de ongrijpbare aard van de rechterlijke overtuiging. Zo is de wijze waarop de rechter van beschikbaar bewijs tot een bewezenverklaring komt, beschreven als een ‘sprong’ die lastig is te verklaren of

18 Festinger 1957.

19 Zie bijvoorbeeld Burke 2007, over *belief perseverance* bij officieren van justitie.

20 Nickerson 1998.

21 Corstens, Borgers & Kooijmans 2021.

Samenvatting

uit te leggen.²² Cleiren concludeert daarbij dat er geen eenduidigheid lijkt te bestaan over de functie en inhoud van de rechterlijke overtuiging. Ook Dubelaar beschrijft dat de wet geen duidelijkheid geeft over de rol van de overtuiging in het bewezen achten van de tenlastelegging.²³

Verschillende (empirische) onderzoeken richtten zich op de wijze waarop de strafrechter tot een bewezenverklaring komt. Daarbij komen verschillende facetten aan bod. Zo onderzocht Rassin aan de hand van een vignettenonderzoek of Nederlandse strafrechters eerder geneigd zijn een strafbaar feit bewezen te verklaren wanneer een dossier meer 'negatieve' informatie bevat over het gepleegde feit en de verdachte.²⁴ Hij liet daarvoor een groep rechters een dossier lezen, met de vraag om te beoordelen of een verdachte schuldig is of niet. Er waren twee versies van het dossier: een '*suspect-friendly*' dossier en een '*suspect-unfriendly*' dossier. De informatie die verschilde tussen de twee dossiers zou theoretisch gezien niet van invloed moeten zijn op de bewezenverklaring: het ging dan bijvoorbeeld om de ernst van het letsel van het slachtoffer en het strafblad van de verdachte. Rassin concludeert dat de strafrechters die het suspect-unfriendly dossier beoordeelden vaker vonden dat de verdachte schuldig was dan de rechters die het suspect-friendly dossier beoordeelden. Hierbij zij echter opgemerkt dat uit dit onderzoek niet volgt welke informatie over de verdachte precies tot dat effect leidt.

Ook ander Nederlands onderzoek laat zien dat informatie die vanuit juridisch oogpunt irrelevant is, van invloed kan zijn op de beslissing over de bewezenverklaring. Van Es en anderen verrichtten een onderzoek onder een groep criminologie- en rechtenstudenten.²⁵ Ook hier ging het om een vignettenonderzoek, waarbij in een van de condities informatie over de verdachte werd toegevoegd die irrelevant zou moeten zijn voor de bewezenverklaring. In dit geval ging het om de aanwezigheid van een forensische rapportage in de dossierstukken. Van Es en anderen concluderen dat de aanwezigheid van een forensisch rapport in het dossier leidt tot een grotere kans op de beslissing dat de verdachte het feit heeft gepleegd. Van Es en anderen zagen daarbij geen effect van verschillen in het type stoornis dat werd gediagnosticeerd.

22 Cleiren 2010, Bonnes, Vergeer & Stoel 2015.

23 Dubelaar 2014.

24 Rassin 2020.

25 Van Es e.a. 2022.

Twee recente onderzoeken richtten zich op de vraag op welke manier het zwijgen van een verdachte een rol kan spelen in de beslissing over de bewezenverklaring. Van der Rijst en Stevens verrichtten in dit kader een jurisprudentieanalyse van witwaszaken.²⁶ De auteurs zien niet terug dat strafrechters het zwijgen van een verdachte gebruiken als bewijs op zichzelf, om zo een 'bewijsgat' te dichten. Toch menen de onderzoekers dat het zwijgen van een verdachte wel degelijk een rol speelt bij de bewezenverklaringen in de door hen onderzochte zaken. Zij beschrijven dat het zwijgen van de verdachte (of het naar voren brengen van een niet-aannemelijke verklaring) de rechterlijke overtuiging kan bevestigen in gevallen waarin het minimaal benodigde bewijs voor de bewezenverklaring aanwezig is. De achterliggende gedachte van de auteurs is dat zwijgen van de verdachte tot de conclusie kan leiden dat laatstgenoemde dan niets in diens voordeel te zeggen zou hebben, wat een initiële interpretatie van het bewijs dat de verdachte het feit heeft begaan, kan bevestigen.

Pivaty en anderen interviewden verschillende personen uit de strafrechtketen over zwijgende verdachten, waaronder strafrechters.²⁷ Wat betreft de bewezenverklaring komen de auteurs tot een soortgelijke observatie als hiervoor beschreven. Wanneer het bewijs tegen de verdachte als sterk wordt beschouwd en de verdachte zwijgt of geen geloofwaardige uitleg geeft, kan dat de conclusie versterken dat de verdachte het feit heeft gepleegd. Ook bleek uit dit onderzoek dat het tijdstip van verklaren van belang is. Zo zouden de geïnterviewde strafrechters het in een vroeg stadium geven van een (ontlastende) verklaring gunstiger beoordelen dan een verklaring die de verdachte pas later heeft gegeven.

2.3.2 De straftoemeting

De strafrechter heeft juridisch gezien meer vrijheid bij het beslissen over de sanctieoplegging dan bij het beslissen over de bewezenverklaring. Hoewel de feiten en omstandigheden die ten grondslag liggen aan de sanctionering niet 'op los zand' mogen staan,²⁸ hoeven deze feiten en omstandigheden niet uit de bewijsmiddelen te volgen. Voldoende is dat deze informatie ter zitting ter sprake is gekomen, of dat het gaat om feiten van algemene bekendheid. De houding van de verdachte ter zitting mag meewegen bij de beslissing over de sanctieoplegging. Zo mag de strafrechter bij de straftoemeting rekening houden met zwijgen van de verdachte, of een 'ontkennende opstelling' van de verdachte.²⁹

26 Van der Rijst & Stevens 2021.

27 Pivaty e.a. 2022.

28 Corstens, Borgers & Kooijmans 2021, p. 961.

29 Corstens, Borgers & Kooijmans 2021, p. 964.

Verscheidene onderzoeken richtten zich op de vraag of bepaalde kenmerken van een verdachte van invloed zijn op de straftoemeting. Een voorbeeld van zo'n kenmerk is de etniciteit van de verdachte. In de Nederlandse context zijn twee kwantitatieve onderzoeken verricht die zich richtten op de vraag of etniciteit van invloed is op het type en de hoogte van een opgelegde straf. Die onderzoeken laten voor bepaalde etnische groepen inderdaad verschillen zien, die echter grotendeels zijn te verklaren door de ernst van de gepleegde delicten.³⁰ Wanneer hiervoor wordt gecontroleerd zijn nog verschillen waar te nemen, maar deze zijn volgens de onderzoekers niet groot. Daarnaast laat ander onderzoek zien dat verdachten met een buitenlandse nationaliteit een grotere kans hebben om een gevangenisstraf opgelegd te krijgen dan verdachten met de Nederlandse nationaliteit.³¹

Ook de houding van de verdachte ter zitting is onderwerp van verscheidene onderzoeken. Zo beschrijven Pivaty en anderen dat volgens door hen geïnterviewde rechters het zwijgen van een verdachte kan leiden tot een zwaardere straf.³² Verdickt concludeert aan de hand van een rechtspraakanalyse dat strafrechters factoren zoals schuldbesef, berouw en spijtbetuigingen soms expliciet meewegen in hun schriftelijke uitspraak.³³ Als deze factoren worden meegewogen, dan verbinden de strafrechters die het vaakst aan de sanctiesoort en de sancti modaliteit. Zo leidt volgens Verdickt berouw bij de verdachte in een aantal gevallen tot de keuze voor een taakstraf in plaats van een gevangenisstraf.

2.4 Onderzoek naar de rol van de actieve rechter

De strafrechter moet beslissen of de tenlastelegging wel of niet wettig en overtuigend bewezen kan worden, en zo ja, welke straf dan passend is. De waarheidsvinding binnen het strafrecht richt zich meer op een juridische waarheid dan op de materiële waarheid,³⁴ hoewel er uiteraard geprobeerd wordt om de juridische waarheid zo dicht mogelijk bij de materiële waarheid te brengen. De rol van de materiële waarheid binnen rechterlijke oordeelsvorming is het onderwerp geweest van vele publicaties.³⁵ Het verschil tussen de formele en de materiële waarheid is ook gerelateerd aan de definitie van een rechterlijke dwaling. Een mogelijke definitie

30 Wermink e.a. 2015, Van Wingerden & Wermink 2016.

31 Light & Wermink 2021.

32 Pivaty e.a. 2022.

33 Verdickt 2023.

34 Lochs & Iqbal 2023.

35 O.a. De Keijser 2017, Mackor 2010, Rozemond 2010, Kwakman 2010.

van de dwaling is dat de beslissing van de rechter niet overeenkomt met wat er daadwerkelijk gebeurd is, en dus met de materiële waarheid. De beslissing kan wel gebaseerd zijn op de juridische of formele waarheid, bijvoorbeeld wanneer er wel voldoende bewijsmateriaal is om tot een bewezenverklaring te komen. In hoeverre rechters op zoek gaan naar de materiële waarheid of de juridische waarheid, kan ook gerelateerd worden aan de rol van de actieve rechter.

De mate waarin de rechter zich actief opstelt, kan van groot belang zijn voor het proces van rechterlijke oordeelsvorming. Hoe actief een rechter is, kan bijvoorbeeld een effect hebben op hoe kritisch hij naar het beschikbare bewijs kijkt of hoeveel aanvullend onderzoek hij wil doen voor hij de overtuiging bereikt dat een verdachte het tenlastegelegde feit gepleegd heeft. Eerder werd de rol van de actieve rechter door rechters onder anderen beschreven door Ferdinandusse en De Weerd,³⁶ waarop verschillende rechters reageerden.³⁷ Daaruit blijken uiteenlopende opvattingen: sommige rechters vinden het nodig dat een rechter actief is, terwijl anderen vinden dat een al te actieve opstelling gevolgen heeft voor de rechterlijke onpartijdigheid. Ook uit het onderzoek van Maegherman blijkt dat sommige strafrechters het belangrijk vinden om losse eindjes uit te zoeken en alternatieve scenario's af te wegen, en zich daartoe actief opstellen, terwijl anderen dat niet noodzakelijk vinden.³⁸ Volgens Cleiren en Dubelaar had de actieve rol van de rechter oorspronkelijk ook betrekking op het compenseren van de positie van de verdachte in het strafproces door getuigen te horen ter zitting, en op die manier het bewijs te waarderen (ongelijkheidscompensatie).³⁹

De bevindingen uit ons eerdere vragenlijstonderzoek naar onder andere de actieve opstelling van de rechter, staan uitgebreid beschreven in *Rechtstreeks* 2023/3. In dat onderzoek vroegen wij de respondenten onder meer naar hun definitie van de actieve rechter. Ook uit dit onderzoek blijkt dat rechters verschillende opvattingen hebben over wat het inhoudt om een 'actieve rechter' te zijn. Uit de antwoorden op de vragenlijsten blijkt dat een onderscheid te maken valt tussen drie domeinen waarop de rechter een actieve opstelling kan aannemen: de vakinhoudelijke invulling, procedurele invulling en zelfreflectie. De vakinhoudelijke invulling was grotendeels gerelateerd aan waarheidsvinding, terwijl de procedurele invulling toeziet op het verloop van het proces en de zitting zelf. Zelfreflectie ging voornamelijk over inzicht in hoe rechters zelf denken over de invulling van hun taak.

36 Ferdinandusse 2018 en De Weerd 2013.

37 *Trema* 2013/7.

38 Maegherman 2021.

39 Cleiren en Dubelaar 2018.

2.5 Diversiteit en inclusiviteit

In het voorgaande zijn verschillende aspecten van rechterlijke oordeelsvorming en invloeden daarop besproken. Een ander thema dat is meegenomen in zowel ons eerdere onderzoek als het huidige onderzoek, is dat van diversiteit en inclusiviteit. De reden om dit thema te betrekken in ons onderzoek naar rechterlijke oordeelsvorming, is de contacthypothese.⁴⁰ Volgens die hypothese zorgt frequenter contact met mensen uit een groep anders dan de eigen groep ervoor dat er een rijker beeld van die groep gevormd kan worden, waardoor men minder vooroordelen zou hebben over de groep in kwestie. Dit kan invloed hebben op rechterlijke oordeelsvorming. Onderzoek van Sparkman en anderen vond steun voor de contacthypothese: proefpersonen met meer multicultureel contact scoren hoger in openheid en hebben minder negatieve houdingen tegenover andere etnische groepen.⁴¹ Uit ander onderzoek is gebleken dat rechters die in de buurt van een moskee wonen bij hun oordeelsvorming minder worden beïnvloed door een islamitische naam in een strafdossier.⁴² Ook dat kan worden gezien als steun voor de contacthypothese, hoewel er ook verschillende studies zijn die deze hypothese ontkrachten. Dat is verder uitgelegd door Hage en Maegherman.⁴³ Het belang van diversiteit wordt ook door de rechtspraak zelf erkend.⁴⁴ Diversiteit gaat niet alleen over verschillende etnische of culturele achtergronden, maar ook over bijvoorbeeld sociale klasse.

Hoe (niet) divers de rechtspraak als organisatie is, zou volgens de contacthypothese in verband staan met mogelijke vooroordelen in de oordeelsvorming van rechters. Naast het eerder besproken onderzoek naar het verschil in opgelegde straffen bij verschillende etnische groepen,⁴⁵ concludeerde een recent onderzoek van de *De Groene Amsterdammer* en Investico dat mensen met een hoger opleidingsniveau minder vaak een gevangenisstraf kregen voor soortgelijke delicten dan mensen met een laag opleidingsniveau.⁴⁶ Hoewel in het onderzoek naar een beperkt aantal factoren werd gekeken, roept de conclusie alsnog vragen op over hoe persoonlijke omstandigheden van de verdachte worden meegenomen in het rechterlijk oordeel.

40 Allport 1954, zoals geciteerd door Paluck e.a. 2019.

41 Sparkman e.a. 2016.

42 Bielen e. a. 2021.

43 Hage & Maegherman 2023.

44 Zie bijvoorbeeld de recente jaarplannen van de Rechtspraak, waarin diversiteit en inclusie standaard een plek hebben (de jaarplannen zijn te raadplegen via rechtspraak.nl).

45 Bijv. Wermink e.a. 2015.

46 Van den Burgh e.a. 2024.

Uit ons eerdere onderzoek blijkt dat het merendeel van de bevroagde rechters vindt dat de rechtspraak als geheel onvoldoende divers is, hoewel zij aangeven dat het ondersteunende personeel wel diverser is dan de rechterlijke macht zelf. Rechters omschrijven de rechterlijke macht bijvoorbeeld als een groep die voldoet aan de zeven vinkjes van Luyendijk,⁴⁷ of zes van de zeven in het geval van de vrouwelijke rechters.⁴⁸ Het merendeel van de respondenten geeft aan dat er pogingen worden gedaan door de rechterlijke organisatie om een diverse samenstelling van de rechterlijke macht te verkrijgen. Respondenten verschillen in de mate waarin zij dat voldoende of nodig vinden.

2.6 Conclusie

De literatuur die in dit hoofdstuk is beschreven laat zien dat er geen tekort is aan onderzoek naar rechterlijke oordeelsvorming, en dat het gedane onderzoek gericht is op een groot aantal aspecten van de oordeelsvorming. Met het voorliggende onderzoek willen wij daaraan toevoegen hoe rechters zelf over hun oordeelsvorming denken, en in hoeverre hun ervaring uit de praktijk aansluit op de bestaande literatuur. Het perspectief van de rechters zelf ontbreekt grotendeels in eerder gedaan onderzoek.

⁴⁷ Luyendijk 2022.

⁴⁸ Maegherman & Wiznitzer 2023.

Methoden

Wij hebben een exploratief, kwalitatief onderzoek verricht aan de hand van semigestructureerde interviews. Dit onderzoek bouwt zoals hiervoor aangegeven voort op de resultaten van een eerder door ons verricht vragenlijstonderzoek onder strafrechters.⁴⁹ Omdat wij de thema's uit dat onderzoek verder wilden uitdiepen, richten wij ons ook in dit onderzoek op strafrechters.

Werving van respondenten vond in eerste instantie plaats door een oproep voor deelname aan ons onderzoek uit te zetten onder strafrechters. Dit verliep in eerste plaats via het Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrechters (LOVS). Daarnaast maakten wij voor het vinden van respondenten gebruik van de sneeuwbalmethode. Dat houdt in dat wij respondenten vroegen om ons in contact te brengen met collega's die mogelijk ook wilden deelnemen aan ons onderzoek, en respondenten benaderden binnen ons eigen netwerk. Op deze wijze vonden wij 22 strafrechters bereid om aan ons onderzoek deel te nemen. Alle geïnterviewde strafrechters waren op het moment van ons onderzoek werkzaam bij een rechtbank in Nederland. Twee van de elf rechtbanken in Nederland zijn niet vertegenwoordigd in ons onderzoek.⁵⁰

De interviews duurden gemiddeld 45 minuten. Een deel van de interviews vond in persoon plaats, en een deel digitaal. Bij bijna alle interviews waren beide onderzoekers aanwezig. Alle interviews werden met toestemming van de respondenten opgenomen. Voor de interviews werd een *topic guide* gebruikt met een aantal vaste thema's en bijbehorende vragen.

De opnames van de interviews zijn uitgewerkt in transcripten.⁵¹ Met gebruik van Atlas.TI zijn de transcripten thematisch geanalyseerd. Daartoe voerden wij een gecombineerde of hybride thematische analyse uit, waarbij zowel *a priori* thema's waren vastgelegd (voornamelijk op basis van de voorgaande vragenlijst en de topic guide) en *a posteriori* thema's uit de interviews naar voren kwamen.⁵² De lijst met codes is dus tot stand gekomen door een combinatie van inductie en deductie.

Wij codeerden een aantal transcripten dubbel om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van de codes te testen. Nadat bleek dat de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voor de doeleinden van dit onderzoek voldoende was (Krippendorff's Alpha = .71), codeerden wij de rest van de transcripten afzonderlijk van elkaar.

49 Maegherman & Wiznitzer 2023.

50 Het gaat om de rechtbank Zeeland-West-Brabant en de rechtbank Midden-Nederland.

51 De citaten die gebruikt worden zijn overgenomen uit de transcripten. Waar aanpassingen in de citaten zijn gemaakt, wordt dit weergegeven door middel van vierkante haakjes.

52 Swain 2018.

Een beperking van ons onderzoek is de manier waarop de respondenten zijn geworven. Wij waren grotendeels afhankelijk van de reacties op een oproep tot deelname. Daardoor is de kans aanwezig dat wij met name respondenten hebben gesproken met een bijzondere interesse in het onderzoeksonderwerp. Zo vertelde een aantal van de respondenten dat zij het interessant vinden om aan onderzoek deel te nemen en na te denken over het thema van het onderzoek. Dat zou kunnen betekenen dat onze respondenten niet volledig representatief zijn voor strafrechters in het algemeen. Wij merken daarbij wel op dat wij strafrechters hebben gesproken bij bijna alle rechtbanken, en met verschillende professionele achtergronden en ervaringen.

Resultaten

4.1 Inleiding

In de volgende paragrafen bespreken wij de resultaten van het interviewonderzoek. Dat doen wij aan de hand van verschillende thema's. Eerst bespreken wij hoe onze respondenten zich voorbereiden op een zitting en wat volgens hen de functie van de zitting is. Het gaat hierbij enkel om inhoudelijke behandelingen (en dus niet om *pro forma*- of regiezittingen). Vervolgens bespreken wij de (mogelijke) invloeden op de oordeelsvorming die onze respondenten beschreven. Daarna staan wij stil bij de verschillen tussen de beslissing over de straftoemeting en de beslissing over de bewezenverklaring. In de daaropvolgende paragrafen beschrijven wij de manieren waarop onze respondenten omgaan met mogelijke invloeden op hun oordeelsvorming. Tot slot gaan wij nog in op de manieren waarop onze respondenten de 'actieve rechter' definiëren, hoe zij een rechterlijke dwaling definiëren, en hoe zij denken over diversiteit en inclusiviteit in de rechtspraak.

In de volgende paragrafen gebruiken wij ter illustratie quotes van onze respondenten. Deze quotes zijn letterlijk overgenomen. Soms hebben wij een woord toegevoegd ter verduidelijking. Dan staat dit tussen vierkante haken.

4.2 De voorbereiding op de zitting

Tijdens de interviews vroegen wij onze respondenten hoe zij zich voorbereiden op een zitting. De verschillende aspecten van de voorbereiding bespreken wij in deze paragraaf. Op de mogelijke invloed van die voorbereiding op de oordeelsvorming komen wij terug in par. 4.3.1.

Meerdere rechters maken wat betreft hun voorbereiding op de zitting onderscheid tussen zaken van grote en kleine omvang. De omvang van de zaak relateren respondenten vaak aan de vraag of een zaak enkel- of meervoudig behandeld wordt: kleine zaken waren in hun opvatting eerder geschikt voor enkelvoudige behandeling en grote zaken voor meervoudige behandeling. De respondenten zijn het er grotendeels over eens dat zaken bij de politierechter doorgaans niet zo lastig zijn als de zaken die door een meervoudige kamer worden behandeld. Het zijn volgens meerdere respondenten voornamelijk kleinere zaken die minder voorbereiding vergen.

De omvang van het dossier kan meespelen in de manier waarop onze respondenten een dossier lezen. Zie bijvoorbeeld het volgende citaat:

‘Hangt een beetje af van wat voor zaak het is. Kijk ik, ik krijg zaken binnen tussen de 14 bladzijden en de 14000 bladzijden. En dat vraagt een andere benadering. Dus ja, soms bekijk ik eerst eens van: ja, wat heeft de griffier opgeschreven in zijn samenvatting? Dat ik een idee krijg. Maar als het een simpel PR, politierechterzaakje is, ja, dan kun je het best goed snel van kaft tot kaft lezen.’

Een andere respondent vertelt dat hij kleinere zaken juist niet altijd van kaft tot kaft leest. Dat laat zien dat de manier van voorbereiden niet alleen van het soort zaak afhangt, maar ook van de rechter bij wie de zaak terecht komt:

‘Als ik hier kijk naar de kantonzittingen, die bereid ik helemaal niet voor. Want dat zijn er 50 in één dagdeel. (...) Dus ik ga niet 50 van die verhalen over, dat je moest op je kleindochter letten en je hebt toen het verkeerde paadje gekozen. Ja, ik ga dat allemaal niet lezen, want dat hoor ik dan wel. Want ik ben meteen als ik bij 20 ben, ben ik nummer 3 al vergeten. Dus daar lees ik helemaal niks. En als ik 33 verdachten [heb] in een hele vervelende zaak, dan sluit ik niet uit dat ik daar dan alle 9000 pagina’s van heb gelezen.’

Dat een dossier in zijn geheel door een rechter wordt gelezen, vindt een andere respondent dan weer ongeloofwaardig:

‘Een rechter die zegt dat die een dossier altijd helemaal leest, die liegt.’

Meerdere van de bevroagde strafrechters geven aan dat ze bij het lezen van het dossier een plan maken voor de behandeling van de zaak ter zitting. Meerdere strafrechters vinden dat van belang om ervoor te zorgen dat ze tijdens de zitting goed voorbereid zijn en niet voor verrassingen komen te staan. Een andere reden om op deze manier mentaal de zitting te plannen is om de zitting efficiënt te laten verlopen. Met het nadenken over het verloop van de zitting bedoelen onze respondenten verschillende dingen. Zo zeggen sommige respondenten dat ze nadenken over welke vragen ze aan de verdachte willen stellen, of hoe ze het gesprek aangaan:

Samenvatting

'Als ik thuis zit, zo'n zaak voor te bereiden, dan zit ik natuurlijk het dossier te lezen. Maar in gedachten, zit ik bij wijze van spreken het gesprek al te voeren met de verdachte. Zo van als jij dit doet, wat doe ik dan? En als jij dit zegt, goh, hoe reageer ik daar dan op? Als jij dit vertelt, waar confronteer ik je dan mee? Dus met andere woorden, ik zit eigenlijk al min of meer in gedachten het gesprek met zo'n verdachte te voeren. Dus dan bereid je je op een totaal andere manier voor. Dan kun je je echt gaan concentreren van hoe voer ik een gesprek?'

Andere respondenten denken bij het lezen van het dossier na over elementen waar ze meer informatie over zouden willen. Daarbij denken sommige respondenten alvast na over of, en zo ja, hoe, het materiaal in het dossier tot een bewezenverklaring zou kunnen leiden:

'Dus vragen, die schrijf ik even op, ook om mezelf te beperken, want als ik digitaal bezig ga, dan krijg ik ellenlange epistels dus ik probeer dat te beperken. Ik heb voor mezelf, maak ik altijd een lijstje met pijnpunten waarvan ik denk: hier klopt iets niet, dit bewijs rammelt, deze verklaring, daar wil ik wat meer over weten.'

'Je moet een dossier zo zien, zo lezen, dat je ook de zwakke plekken onderkent en dat je daarop doorleest en doorzoekt en een verklaring zoekt, en vragen stelt op de zitting. Voor de officier misschien, maar ook voor de verdachten en omgekeerd.'

Een andere rechter vertelt dat hij nadenkt over scenario's. Hij lijkt dat voornamelijk te doen met het idee om te kunnen anticiperen op waar de verdediging ter zitting mee zal komen.

'Nou, ik ga een zitting altijd wel in met bepaalde scenario's, hè. Je leest een dossier en dan kun je inschatten er komt een noodweerverweer. Of er komt een verweer strekkende tot een preliminair verweer, niet-ontvankelijk OM. Of een redelijke termijn overschrijding of dat soort dingen. Die komen op als je het dossier leest. En op een gegeven moment weet je ook wel... kan ik zeg maar de te verwachten verweren op voorhand bedenken. En word ik daarin ook niet meer zo erg verrast op zitting. Maar soms ook wel.'

Wij vroegen onze respondenten ook naar wat in hun beleving de functie van het onderzoek ter terechtzitting is. Daarbij noemen de respondenten verschillende elementen. Zo komt het aangaan van het gesprek met de verdachte naar voren

als een belangrijke functie van de zitting. Dat gesprek kan verschillende doelen dienen: om de verdachte te confronteren met de bewijsstukken uit het dossier, om onduidelijkheden op te helderen, en om de situatie van de verdachte beter te begrijpen. Daarnaast vertellen respondenten de zitting te gebruiken om hun voorlopige oordeel na lezing van het dossier te toetsen (op dit 'oordeel in potlood' komen wij terug in par. 4.3.2).

Onze respondenten gebruiken de zitting ook om aan verwachtingsmanagement te doen. Zo vertellen verschillende respondenten het belangrijk te vinden om tijdens de zitting niet als een 'sfinx' te werk te gaan, maar de verdachte expliciet mee te nemen in hun gedachteproces. Op die wijze kan volgens deze respondenten worden voorkomen dat een uitspraak de verdachte (onaangenaam) verrast. In die zin kan transparantie dus ook worden gezien als een functie van het onderzoek ter terechtzitting.

'Ik ben dus geen rechter die als een sfinx stukken bespreekt, voorhoudt uit het dossier, van: u mag reageren. Ik ben meer iemand die meepraat en confronteert en bespreekt et cetera. Waardoor je nou ja, waardoor je ook als verdachte, ook als verdediging weet waar je op moet acteren.'

4.3 Invloeden op de oordeelsvorming

4.3.1 Inleiding

Wij vroegen onze respondenten ook naar de invloeden die naar hun idee een rol (kunnen) spelen bij de beslissingen die zij nemen. Eerder beschreven wij al dat ons onderzoek zich in het bijzonder richt op twee soorten strafrechtelijke beslissingen: de beslissing over de bewezenverklaring en de beslissing over de strafmaat. Dit zijn twee verschillende beslissingen, waarop verschillende kaders van toepassing zijn. Tijdens de interviews blijken de door onze respondenten ervaren invloeden op de oordeelsvorming echter vaak van toepassing te kunnen zijn op zowel de beslissing over de bewezenverklaring, als de beslissing over de strafmaat. Wij zullen daarom de door onze respondenten genoemde invloeden thematisch beschrijven (in plaats van een aparte beschrijving te geven voor de beslissing over de bewezenverklaring en de beslissing over de strafmaat). De volgende thema's komen aan bod: de invloed van de wijze van voorbereiding, de vorm van de zitting, de invloed van de persoon van de rechter, de invloed van de overige procesdeelnemers en de invloed van de maatschappij. Daarna staan wij stil bij de uit onze interviews gebleken verschillen tussen de beslissing over de bewezenverklaring en de beslissing over de straftoemeting.

4.3.2 Invloed van de wijze van voorbereiding

Hiervoor beschreven wij dat onze respondenten zich op verschillende manieren voorbereiden op de zitting. De wijze van voorbereiding kan op meerdere manieren invloed hebben op de rechterlijke oordeelsvorming. Wij staan hier stil bij drie concrete elementen: de rol van het voorbereidingsformulier van de gerechtsjurist, de volgorde waarin onze respondenten dossierstukken lezen en het 'oordeel in potlood'.

De respondenten hebben verschillende meningen over waar ze het best kunnen beginnen met het lezen van een dossier. Sommige respondenten vertellen uit te gaan van het voorbereidingsformulier dat de gerechtsjurist opstelt. Dat geeft volgens hen een goede indruk van de zaak.

'Een voorbereidingsformulier is gewoon een goed uittreksel van de zaak. Dus het stelt je in staat om op korte termijn te doorgronden wat er in het dossier staat. En wat ik dan vaak doe, is dat je aan de hand van zo'n voorbereidingsformulier verder gaat in het dossier. Kijk zo'n voorbereidingsformulier kan aangeven dat de zaak eigenlijk al totaal rond is, dat het volstrekt helder is dat de verdachte bekend en dat het bewijs er duimendik bovenop ligt. Dat betekent dat je niet gek veel werk hebt aan de zaak.'

De mate waarin de respondenten gebruikmaken van het voorbereidingsformulier lijkt enigszins te verschillen. Eén respondent merkt bijvoorbeeld op dat de gerechtsjurist vaak al iets vindt van het bewijs, terwijl de betreffende respondent dat liever zelf wil beoordelen. Uit het volgende citaat blijkt dat andere respondenten meer op het voorbereidingsformulier lijken te leunen, waarbij de betreffende respondent lijkt te rekenen op de verdediging om ontlastend bewijs aan te brengen:

'Maar goed de praktijk is wel zo dat ik, ja, dat ik wel erg leun op zo'n soort samenvatting in ieder geval in die, zeg maar in de dertien-in-een-dozijn zaken. En als er dan een advocaat op zitting is, dan nou ja, goed, dan vertrouw ik erop dat die dan nog eens een keer de aandacht vestigt op eventueel ontlastend materiaal. Dus als er dan iets niet in die samenvatting staat, nou, dan komt het wel via de verdediging, hoop ik dan, maar is meestal ook wel het geval. Ja, als er geen advocaat is, dan wil ik zelf nog wel eens nou ja, nog wat kritischer kijken naar het dossier zelf.'

Meerdere respondenten beginnen bij het lezen van het dossier bij de aangifte of de tenlastelegging. Op die wijze kunnen ze naar eigen zeggen het dossier gericht lezen.

‘Ja, ik ga het eerst lezen en dan nou, ik ga eerst kijken wat iemand verweten wordt. Wat staat er op een tenlastelegging en zo lees ik ook het dossier om te kijken of dat de lading dekt om het zo maar te zeggen. Ik merk ook dat ik daarin zelf heel erg nadenk over wat staat hier nou eigenlijk? En wat is er nou gebeurd?’

‘En daar begint het bij die vraag van die tenlastelegging die mij is voorgelegd. En dus, die ga ik eerst goed bekijken wat er nou precies, hè, de verdenking is. En dan ga ik het dossier lezen en dan ga ik de wet erbij pakken, dan ga ik die stappen doornemen die in de wet staan, die ik moet doornemen. En dan ga ik ook de feiten erbij betrekken, de omstandigheden die allemaal meespelen van wat er is gebeurd.’

Andere respondenten vinden het beter om bij de verklaring van de verdachte te beginnen. Dat wordt vooral gezegd over zaken waarin de verdachte bekend heeft, omdat dat invloed kan hebben op hoe de rest van het dossier gelezen wordt. Ook als de verklaring van de verdachte niet als beginpunt wordt genomen, kan de inhoud van die verklaring invloed hebben op de wijze waarop andere dossierstukken worden gelezen. Een van de respondenten verwoordt dit als volgt:

‘Je gaat wat gerichter lezen, vind ik, als een verdachte bekend. Nou ja, de winkeldiefstal hè, als een verdachte bekend, dan ben ik wat sneller door de andere bewijsmiddelen heen. Maar als je heel specifiek ontkent, dan zoom ik heel erg in op bepaalde stukken uit het dossier. Kijk, je blijft kritisch kijken hoor, ook bij een bekende verdachte, maar als ik snel moet scannen wat er in het dossier zit, dan is de proceshouding van de verdachte wel een belangrijke voor mij.’

Enkele van de respondenten die we hebben gesproken komen na lezing van het dossier tot een ‘oordeel in potlood’. Dat oordeel in potlood toetsen deze respondenten dan op de zitting. Sommige respondenten vinden de term ‘oordeel in potlood’ te sterk uitgedrukt, maar herkennen wel na lezing van het dossier al een idee te hebben van de waarschijnlijke uitkomst van de zaak:

‘Kijk, van tevoren heb je natuurlijk een idee. Van nou, ik verwacht dat ik daar uitkom. En in negen van de tien gevallen klopt dat ook wel.’

Samenvatting

'Er zijn ook wel andere collega's die zeggen: ja, dat is een soort hypothese en die laat ik graag toetsen op zitting. Nee, ik zit er een beetje tussenin. Het is voor mij ook gewoon een manier om, nou ja, de informatie uit een dossier vast wel goed tot me te laten doordringen en alvast een voorlopig oordeel te hebben. Nou, ja, goed, ja, om alvast mijn gedachten even te ordenen over zo'n zaak.'

'Kijk zo'n dossier dat kleurt de behandeling, maar niet per se mijn oordeel, in de zin dat ik dat echt klaar heb.'

De respondenten die aangeven voorafgaand aan de zitting al een voorlopig oordeel te hebben, geven verschillende antwoorden op de vraag of dat oordeel tijdens of na de zitting nog verandert: de ene respondent vertelt dat dat zelden het geval is, terwijl een andere respondent aangeeft dat dat regelmatig voorkomt. In het volgende citaat legt een respondent uit waarom het niet vaak voorkomt dat het voorlopige oordeel nog verandert:

'Het gaat wel tot in extremis hoor, in de zin dat ik naar beneden loop en denk: nou, die gaat veroordeeld worden, die krijgt een forse straf en dan wordt het uiteindelijk een vrijspraak, dus dat kan echt. Maar dat gebeurt niet zo heel vaak, want als dat heel vaak gebeurt, dan zitten die dossiers gewoon niet goed in mekaar. Meestal is het binnen bepaalde marges wat je in je hoofd hebt als je naar beneden gaat. Nou, in die richting komt het ook wel.'

Een reden om een oordeel in potlood wel te veranderen, kan volgens de respondenten bijvoorbeeld zijn dat een advocaat iets aandraagt waarmee de rechter nog geen rekening had gehouden. Ook de verklaring van de verdachte ter zitting kan het oordeel in potlood nog veranderen:

'Dus dan, ja, heb ik voor mezelf met potlood al wel een soort oordeel waar ik nog wel altijd heel open in ben, omdat ik weet dat op de zitting wel eens een verklaring van de verdachte kan komen dat je inderdaad denkt: oh, maar inderdaad, dat schoppen zou wel eens niet kunnen kloppen... Want die getuigen verklaren dat wel, maar ja, die getuigen, die zijn de zus en een vriendin van het slachtoffer en die zitten gewoon in haar straatje en de verdachte komt zo overtuigend over... Zou best wel eens kunnen, want ja, waarom zou die dan slaan bekennen en dat schoppen ontkennen of zo? Dus dan kan je toch weer denken van: nou, ja, er is bewijs, maar ik vind het toch niet zo overtuigend, uiteindelijk, nadat ik de verdachte heb gesproken dus dan kun je toch weer tot een ander oordeel komen.'

4.3.3 *Invloed van de vorm van de zitting*

Verschillende aspecten van de zitting kunnen volgens onze respondenten de oordeelsvorming beïnvloeden. In veel gevallen gaat het daarbij in ieder geval om het onderscheid tussen enkel- en meervoudig zitten. Bij meervoudige behandeling van een zaak wordt met meerdere rechters ‘geraadkamerd’ om tot beslissingen te komen. Volgens onze respondenten kan dit proces verlopen op verschillende manieren. Een respondent beschrijft bijvoorbeeld dat het ‘raadkameren’ begint door eerst de gerechtsjurist en de jongste rechter aan het woord te laten:

‘Ik ben veel meer van de structuur. (...) Iedereen moet zijn standpunt geven. Dus griffier, jongste rechter, of uitzondering, als dat een rio is, dan mag die eerst en dan de griffier. Dan de oudste rechter, dan de voorzitter. En als iedereen zijn standpunt gegeven heeft... En soms geeft iemand zijn standpunt en stel je vragen ter verduidelijking: ‘Maar hoe zie je dat dan nog?’ Als iedereen dan zijn standpunt heeft gegeven, dan ga je met mekaar in gesprek. En ga je ook in gesprek over: wat heeft de advocaat aangevoerd? (...) En in 99 procent van de gevallen zit je wel gewoon op één lijn.’

Een andere respondent beschrijft echter dat ook van deze structuur kan worden afgeweken, bijvoorbeeld als een zaak erg duidelijk is:

‘Maar ik moet eerlijk zeggen, het komt regelmatig voor dat, ja, ook weer omdat soms het bewijs zodanig is, ja, dat het een tikkeltje overdreven is om op die manier te beginnen. Dus ik doe het ook wel eens dat ik zeg, als het heel erg duidelijk is, is er iemand die vindt dat het niet bewezen wordt geacht? En dan beginnen ze te lachen. Nou, ik niet in ieder geval. Oké, nou, dan zijn we erover uit dat het bewezen is.’

De volgorde waarin of de manier waarop rechters hun eigen mening over de zaak geven, zou van invloed kunnen zijn op het uiteindelijke oordeel. Bijvoorbeeld doordat een rechter die de overtuiging nog niet heeft, die wel krijgt op basis van de mening van anderen. Een respondent beschrijft dit als volgt:

‘Bijvoorbeeld: als je beginnend rechter bent en je hebt een oudere rechter die toch al vrij snel zijn mening geeft in een zaak. Want eigenlijk is de volgorde in raadkamer natuurlijk dat eerst de jongste rechter moet praten maar niet iedereen houdt zich daar altijd even goed aan. Of in de voorbespreking gaat het dan toch al heel erg op de toer van: nou ja het zit er wel in of het zit er niet in qua bewijs.’

Samenvatting

Niet alleen de volgorde van het raadkameren kan van invloed zijn op de oordeelsvorming. Ook de samenstelling van de raadkamer kan volgens een aantal respondenten de oordeelsvorming beïnvloeden. Verschillende kenmerken van de rechters kunnen daarbij een rol spelen. Een respondent verwoordt dit als volgt:

‘Maar wat altijd een standaardvoorbeeld is, maar dat is wel waar: met drie mannen raadkameren is echt anders dan gemengd. En daar ben ik zelf natuurlijk ook bij. Maar met drie vrouwen kan ik me voorstellen dat dat ook hetzelfde is. Dat maakt uit, die dynamiek is soms echt anders. En dat is soms, heeft het gewoon echt met persoonlijkheden te maken en soms ook gewoon met hele formele standsverschillen, opleider, opleiding, leeftijd, ervaring, nou ja, noem het maar.’

Niet alle respondenten herkennen zich hierin. Over het voorbeeld van een raadkamer met enkel vrouwen merkt een respondent bijvoorbeeld het volgende op:

‘Ik hoor ook bijvoorbeeld regelmatig om me heen dat het ingewikkeld is als vrouwen [een] man berechten die [iemand] verkracht zou hebben. Geloof ik helemaal niks van.’

4.3.4 *Invloeden van de persoon van de rechter*

Meerdere respondenten beschrijven dat beslissingen beïnvloed kunnen worden door wie zij zijn als persoon. Wij lichten dat in deze paragraaf toe aan de hand van een onderverdeling in drie categorieën: het karakter van de rechter, de ervaringen van de rechter en de persoonskenmerken van de rechter.

De ervaringen van de rechter kunnen volgens onze respondenten kleuren hoe de rechter naar zaken kijkt. Een vaker genoemd voorbeeld is dat van de rechter met (jonge) kinderen, die een strafzaak moet doen waarin kindermisbruik aan de orde is:

‘Ik heb wel natuurlijk wel eens een discussie met jongere collega’s van: stel, je hebt kinderen van drie en vijf jaar en op de MK staat een pedofiel die hele vervelende dingen heeft gedaan met kinderen van drie en vijf jaar. Niet jouw kinderen, maar dan komt het wel heel dichtbij en gaat dat een invloed hebben op je oordeel. Wat doe je er dan mee?’

Het kan echter ook gaan om andere soorten ervaringen in het leven. Zo beschrijft een respondent inzichten te hebben opgedaan in therapiesessies die ook invloed hebben gehad op de manier waarop deze respondent strafzaken ziet. Daarnaast hoeven

de invloeden door levenservaring niet alleen in de privésfeer te liggen. Professionele ervaring kan volgens onze respondenten ook invloed hebben op de oordeelsvorming. Zo kan het hebben van werkervaring als advocaat volgens sommige respondenten meer inzicht opleveren in verschillende types verdachten. In deze context noemen verschillende respondenten ook het hebben van werkervaring als officier van justitie of als rechter in een ander rechtsgebied (bijvoorbeeld civiel). Daarnaast kan ook de sociale klasse waarvan de rechter deel uitmaakt van invloed zijn. Zo noemen verschillende respondenten dat invloed kan ontstaan doordat zij zich 'herkennen' in een verdachte. Genoemde voorbeelden zijn dat de verdachte een hoogopgeleide professional is, een universitair student of anderszins 'lijkt' op de rechter. Het volgende citaat kan dit illustreren:

'Wat je wel, wat ik wel merk als het er echt, als ik echt een atypische verdachte heb, ik heb een keer een huisarts als verdachte gehad, ik merk het aan mezelf van ook daar weer opletten. De zaak is gewoon een normale zaak zoals alle andere zaken en je moet in principe hetzelfde straffen als nou ja, de andere verdachten. En dat is wel grappig, omdat, ik bedenk me nu net dat dat, denk ik, met name kwam omdat die meneer heel erg dacht: ach wij zijn allebei professionals, wij gaan dat wel eventjes met elkaar bespreken en dat doen we ook.'

De twee laatstgenoemde voorbeelden raken aan de andere terugkerende categorie in de antwoorden van onze respondenten: invloeden door de persoonskenmerken van de rechter. Meerdere respondenten noemen hun huidskleur, gender, leeftijd en culturele achtergrond als mogelijke factor van invloed. Onze respondenten hebben verschillende ideeën over de mate waarin dit soort factoren invloed hebben op de uiteindelijke oordeelsvorming (zie verder par. 4.5). Sommige respondenten maken daarbij een onderscheid tussen hun 'eigen' persoonlijke opvattingen en hun opvattingen in hun ambt als rechter. Een respondent verwoordt dit bijvoorbeeld zo:

'Stel ik zou vinden: elke Marokkaan is een crimineel. Ik noem maar wat en er zit een Marokkaanse verdachte tegenover me. Dan is dat niet, dan heb ik die persoonlijke opvatting wel bij die persoon. Ik zit daar dan niet als [naam respondent] maar als het ambt en die neemt de beslissing.'

4.3.5 *Invloeden van de persoon van de verdachte*

Meerdere respondenten vertellen dat de persoon van de verdachte invloed kan hebben op hun oordeelsvorming. Ook hierbij is een onderverdeling in verschillende categorieën mogelijk, namelijk: de proceshouding van de verdachte, het uiterlijk

Samenvatting

van de verdachte en de achtergrond van de verdachte. Hierna lichten wij deze categorieën toe.

De proceshouding van de verdachte ziet op de wijze waarop de verdachte zich gedraagt gedurende het strafproces. Dat kan ook al een rol spelen in het stadium vóór het onderzoek ter terechtzitting. Zo benoemen respondenten dat het invloed kan hebben op de geloofwaardigheid van een verdachte wanneer hij tot de terechtzitting heeft gezwegen en daarna 'ineens' met een verklaring komt. Wij komen hierop terug in par. 4.4.

De proceshouding van de verdachte gaat niet alleen over het al dan niet verklaren, maar ook over de manier waarop een verdachte zich opstelt ter zitting. Zo kan het volgens onze respondenten van invloed zijn hoe een verdachte gekleed is, hoe een verdachte 'erbij zit' (bijvoorbeeld: onderuitgezakt), hoe een verdachte contact maakt met de rechter (bijvoorbeeld: de rechter niet aankijken, zwijgen, of juist ongepast taalgebruik bezigen), en of een verdachte oprechte spijt betuigt van een delict. Het volgende citaat illustreert de manier waarop dit soort factoren de oordeelsvorming kunnen beïnvloeden:

'En wat ook een rol speelt, is het contact op zitting, de indruk die iemand dan maakt. Als iemand een sympathieke indruk maakt, ja, het is moeilijk te ontkennen dat dat een invloed heeft op je en dat als iemand zit te zwijgen of onbeleefd is, dat dat een invloed heeft.'

Ook andere uiterlijke kenmerken van de verdachte kunnen volgens onze respondenten de oordeelsvorming beïnvloeden. Zo noemen verschillende respondenten het voorbeeld van een verdachte met een 'intimiderend' uiterlijk, bijvoorbeeld iemand die veel tatoeages heeft. Daartegenover staat het voorbeeld van een 'aardig mevrouwje', waar juist een voor de verdachte positieve invloed vanuit zou kunnen gaan.

'Ik heb het wel eens gedaan dat iemand die helemaal getatoeëerd in een leren pakje voor me zat die voor bedreiging vervolgd werd, dat ik gewoon de vraag heb gesteld van: kunt u zich er iets bij voorstellen dat als u zich zo kleedt en zo rondloopt dat mensen zich door u sneller bedreigd zullen voelen als door... toen heb ik gewoon iemand in [het] publiek aangewezen, als die vrouw die daarachter zit? Dat je het op die manier benoemt, dat kun je wel eens doen, maar dat is erg afhankelijk van de situatie.'

Ook de achtergrond van de verdachte kan volgens onze respondenten hun oordeelsvorming beïnvloeden. Een vaker genoemd voorbeeld is de relatie tussen de culturele achtergrond van een verdachte en zijn of haar proceshouding. Zo beschrijven verschillende respondenten dat in bepaalde culturen sprake is van een schaamtecultuur, wat verdachten ertoe zou bewegen om te zwijgen tijdens de zitting, een delict te ontkennen ondanks aanwezigheid van bewijs, of geen oogcontact met de rechter te maken. Wanneer een rechter geen rekening houdt met deze culturele achtergrond, kan volgens onze respondenten invloed bestaan op de wijze waarop een rechter de proceshouding van de verdachte interpreteert. Ook andere aspecten van de achtergrond van een verdachte kunnen een rol spelen. Meerdere respondenten noemden bijvoorbeeld het justitiële verleden van de verdachte. Wij gaan hierop in par. 4.4 verder in.

4.3.6 *Invloeden van overige procesdeelnemers*

De verdachte is niet de enige procesdeelnemer die invloed kan hebben op de oordeelsvorming van de rechter. Zo noemen onze respondenten in dit kader meerdere keren twee andere procesdeelnemers: de advocaat van de verdachte en het slachtoffer.

Wat betreft de advocaat noemen verschillende respondenten het voorbeeld van de 'irriterende advocaat'. Advocaten die ergernis opwekken kunnen volgens onze respondenten een voor de verdachte uiteindelijk negatieve invloed hebben op de oordeelsvorming. De volgende citaten kunnen dit illustreren:

'En sommige mensen roepen gewoon weerstand op. Sterker nog, de grootste factor die weerstand op kan roepen is degene die er in toga naast staat, ja, soms [zijn] advocaten ook gewoon van invloed op hoe je naar verdachten kijkt.'

'Maar het was eigenlijk een, ja, toch gewoon onbeschoft delict en die advocaat, die gaat vervolgens een heel uitgebreid verhaal ophangen waarom mevrouw geschorst moet worden. Ja, dan word ik wel getriggerd.'

Ook slachtoffers kunnen volgens onze respondenten van invloed zijn op de oordeelsvorming. Een verschillende keren signaleerde trend daarbij is de toenemende aandacht voor slachtoffers, waar volgens een aantal van onze respondenten ook haken en ogen aan zitten. Zo zou een grote(re) rol van het slachtoffer in de rechtszaal kunnen afdoen aan de onschuldpresumptie. De volgende citaten illustreren dit:

‘Nou, dat ik bijvoorbeeld vind dat, wij zitten er om een oordeel te vellen, zijn we allemaal voor opgeleid. We hebben veel of wat minder ervaring, maar dan zit er dus een slachtoffer en soms ook de onderbuik van Nederland zit in de zaal en die mogen ergens wat van vinden. En nog zonder dat een verdachte veroordeeld is, krijgt die een oordeel over zich heen, en niet zo’n beetje, vaak. En daarmee vind ik dat we uit balans raken. Ik ben daar niet blij mee. Ik vind het gewoon niet oké. En dan, ik grijp ook soms in. Er komen hele voorwerpen, urnen, film, films van overleden mensen. En we zijn geen crematorium. En dat raakt uit balans, vind ik. Er moet wel aandacht zijn voor het slachtoffer, hoor, zeker, maar dat kan ook, denk ik, iets ingetogener.’

‘Nou ja ik ben er wel bewust mee bezig. Bijvoorbeeld tegenwoordig heeft het slachtoffer een hele grote rol ter zitting en nog voor dat je überhaupt besloten hebt of deze verdachte die hier dan zit op die zitting of die het gedaan heeft ja of nee... En dan kan het natuurlijk wel zo zijn dat je een slachtoffer hebt die een heel overtuigend verhaal brengt, heel emotioneel is. Ja en dan is het soms wel lastig om te denken: oké, maar uh, als deze persoon hier nou zo onder is dan moet die het toch wel gedaan hebben. Snap je? Dus dat... En toch moet je dan als rechter steeds denken: ja maar dit is niet het enige... Als dit, ja als dit het bewijs zou zijn, dan zou je iemand kunnen veroordelen alleen op grond van een heel emotioneel iemand. Als dat nou een hele goeie actrice zou zijn dan zou iemand dus veroordeeld kunnen worden op grond van zo’n traantrekking verhaal en dat is absoluut niet de bedoeling. Dus in die zin ben ik me daarvan bewust, van oh, dit was een heel heftige slachtofferverklaring dus ik moet wel nu extra goed ook motiveren ook richting de slachtoffers als ik niet vind dat deze verdachte de dader is. Dus in die zin ben ik me er wel van bewust ja.’

4.3.7 *Invloeden vanuit de maatschappij*

Invloeden op oordeelsvorming kunnen ook van buiten de rechtszaal komen. Zo beschrijven onze respondenten dat ook maatschappelijke ontwikkelingen hun oordeel kunnen beïnvloeden. Daarbij valt niet alleen te denken aan de rol van media (kranten, tv-programma’s en het internet), maar ook aan de aanwezigheid in de rechtszaal van mensen met belangstelling in een zaak. Uit deze bronnen kan duidelijk worden op wat voor manier een zaak leeft in de maatschappij, hetgeen van invloed kan zijn op de manier waarop de strafrechter een zaak beoordeelt. Een aantal respondenten beschrijft deze invloed als volgt:

‘En als ik met bepaalde zaken, bepaalde mediagevoelige zaken, als ik die behandel, dan probeer ik daar in elk geval de lokale pers zoveel mogelijk te mijden, dat niet te lezen. En voor de rest... Ja, weet je, ik zit ook op Facebook, ik zie ook reacties en ja, weet je, een deel moet je natuurlijk ook de publieke opinie, om het maar zo te laten zeggen. Dat mag ook wel meewegen in je oordeel uiteindelijk, als je het maar benoemt ook in je vonnis.’

‘Nou, laat ik zeggen dat het raar zou zijn als ik geen, als er geen beïnvloeding zou zijn. Want ja, ik ben een mens als ieder ander en ik lees kranten, ik kijk televisie, ik word aan alle kanten beïnvloed. Ja, of dat dan uiteindelijk je oordeel mede gaat bepalen, dat is een andere vraag. En ja, ik moet even denken aan beïnvloeding door media-aandacht. Ja, ik heb gemerkt dat ik me er wel bewust van moet zijn dat dat een rol zou kunnen spelen en dan moet je dat proberen uit te schakelen.’

4.4 De bewezenverklaring versus de straftoemeting

De hiervoor beschreven invloeden kunnen kleuren hoe de strafrechter een verdachte en een delict ziet, en daarmee theoretisch gezien invloed hebben op zowel de beslissing over de bewezenverklaring als de beslissing over de straftoemeting. De meeste van onze respondenten menen inderdaad dat de beschreven invloeden een rol kunnen spelen bij de beslissing over de straftoemeting. Dat kan op verschillende manieren. Zo kan oprechte spijt leiden tot een minder zware straf, en het risico dat een verdachte zijn baan of huis kwijtraakt bijdragen aan de keuze voor een voorwaardelijke straf of een taakstraf. Een respondent verwoordt dit als volgt:

‘Nou, als blijkt dat iemand bijvoorbeeld twee jonge kinderen heeft en een schuld van 10.000 euro en weet ik veel, [als] stukadoor aan het werk is en zijn busje voor zijn werk nodig heeft, ja, dan kan misschien het oorspronkelijke plan om een gevangenisstraf op te leggen en een ontzegging van de rijbevoegdheid veranderen... En dan zeg je: nou maar, laten we er maar een taakstraf van maken en een voorwaardelijke ontzegging want ja, zo komt, zo kunt u geen geld meer verdienen, bent u uw baan kwijt. Da's ook zo wat als je een jong gezin hebt.’

Wat betreft de beslissing over de bewezenverklaring zijn de meeste van onze respondenten van mening dat minder ruimte bestaat voor niet-juridische invloeden dan voor de beslissing over de strafmaat. Meer dan eens beschrijven zij de bewezenverklaring daarbij als een meer ‘technische’ beslissing. De volgende citaten illustreren dit uitgangspunt:

Samenvatting

'In principe zal het [invloed op de] strafmaat zijn. De bewezenverklaring is wat mij betreft meer een klinische benadering, van: wat is er gebeurd, waar word je van verdacht en wat is het bewijs?'

'Nou, meer over de strafmaat denk ik dan bewezenverklaring, want dat is een veel technischere vraag toch.'

'Ja, je hebt alle stereotypen, natuurlijk, de vooringenomenheid over bepaalde... Of dat echt een rol speelt, weet ik niet, maar het lijkt natuurlijk onbewust, kan dat meespelen. Maar ik denk niet zozeer in de bewezenverklaring omdat we er toch vrij technisch naar kijken vaak.'

Desalniettemin valt de stelling dat de bewezenverklaring geen of minder ruimte laat voor niet-juridische invloeden te nuanceren: een bewezenverklaring vergt namelijk niet alleen wettig, maar ook overtuigend bewijs. Zoals we eerder beschreven, is het mogelijk dat bij het komen tot die overtuiging invloeden van niet-juridische aard een rol spelen. Naast het meer juridisch-technische gedeelte zou dus wel degelijk ruimte kunnen bestaan voor niet-juridische invloeden.

Wij vroegen onze respondenten naar de wijze waarop zij het element 'overtuiging' toepassen in de praktijk, en welke mogelijke invloeden op die overtuiging kunnen bestaan. Het hoeft daarbij niet expliciet over 'overtuiging' te gaan. Zo beschrijven respondenten dit element van hun oordeelsvorming ook als 'intuïtie', 'onderbuik' en 'besef'. Een respondent beschrijft dit als volgt:

'Maar ik ben ervan overtuigd dat die onderbuik echt een enorme rol speelt in ons werk, zowel wat betreft het oordeel over het bewijs als het oordeel over straftoemeting. Ik ben ervan overtuigd dat we onszelf wijsmaken dat we het dossier lezen en dan dingen op een rijtje zetten en dan op een magische manier tot de beslissing komen. Hè, de juiste methode, zeg maar. Maar in werkelijkheid is het zo dat je iets leest, dat je dan iets vindt en dat je vervolgens bewijsmiddelen bij mekaar gaat zoeken en gaat legitimeren, gaat rationaliseren, argumenten gaat zoeken bij wat de onderbuik al voelt. Dat is gewoon hoe het echt is, hoe mensen werken en hoe ook rechters werken.'

Een respondent vertelt dat de rechterlijke overtuiging in diens ervaring ook te maken kan hebben met het eigen rechtvaardigheidsgevoel:

‘En ik merk wel...Dat is denk ik ook als je langer dit doet, dat ik steeds meer me vrij voel om ook na te denken over, dat is misschien een beetje gevaarlijk om te zeggen hoor, maar wat ik denk dat recht doet aan de zaak. En soms worden er mensen vervolgd, dat is natuurlijk de beslissing van het Openbaar Ministerie, waarvan ik denk: mijn hemel, waarom dan niet ook die ander ofzo? Maar daar heb je geen invloed op. En dan ben je de zaak aan het behandelen. En dan denk ik: ja, ik vind het zo niet terecht als deze man voor wat er hier nu staat veroordeeld wordt terwijl, je kunt het construeren maar dan ben ik er niet van overtuigd dat het ook zo bedoeld is door hem en dan spreek ik iemand vrij.’

In dit antwoord komt een element terug dat ook andere respondenten aanstippen: de rol van ervaring met het rechterlijke werk. Verschillende respondenten vertellen dat het langer werken als rechter kan bijdragen aan het ontwikkelen van intuïtie, wat van invloed kan zijn op de manier waarop rechters omgaan met de rechterlijke overtuiging. Een respondent verwoordt het zo:

‘En naarmate je langer werkt in het strafrecht denk ik dat je best bereid, meer bereid bent als rechter, om die rechterlijke overtuiging soms ook als escape te gebruiken, dus in zaken waar je ziet dat er wettig bewijs is. Dus er zijn... Er is voldoende op papier om het zo maar te zeggen, voldoende bewijsmiddelen dat je soms toch nog wel eens zegt: en toch vind ik het niet wettig en overtuigend bewezen, met een streep onder ‘overtuigend’. Dan mis je ergens een stukje om toch tot die bewezenverklaring te komen. En je hebt vooral, denk ik, jongere collega’s zeg ik maar even heel voorzichtig, die als er een wettig bewijs is, ook eigenlijk altijd wel tot die bewezenverklaring komen. Daar speelt dat. De rechterlijke overtuiging is geen echte hobbel die ook genomen moet worden en ik zie dat wel zo.’

Ook het justitiële verleden van de verdachte kan de overtuiging beïnvloeden. Een respondent beschrijft bijvoorbeeld dat wanneer een verdachte al veel soortgelijke delicten op zijn strafblad heeft staan, het waarschijnlijker is dat de verdachte ook het ten laste gelegde feit heeft gepleegd:

Samenvatting

‘Nou ja, over het algemeen, in dat eerste voorbeeld dat ik gaf van een aangifte en een bekennde verklaring, één en één is twee. Daar zit geen licht tussen. Het wordt misschien wel veel spannender als die verdachte zegt van: ja, goh, ik liep weliswaar voorbij de kassa en ik was op weg naar de informatiebalie en ik dacht, daar staat niemand, ik reken het daar af. Het komt vaak voor dat mensen dat zeggen. En dan de vraag van ja, goh, kan ik dan toch tot het oordeel komen van: is er sprake van diefstal? Het wordt dan makkelijker als meneer een strafblad heeft, met daarop een hoop veroordelingen van diefstal, het liefst winkeldiefstallen. Dan kun je al snel zeggen van: ja meneer, u bent hier vaker geweest. U weet wel beter. Hè, en als dat strafblad er niet is, ja, dan wordt het misschien weer wel spannender.’

Andere respondenten vertellen juist dat het strafblad van een verdachte niet zou moeten meewegen bij de beslissing over de bewezenverklaring. Toch kan ook een van deze respondenten zich wel voorstellen dat een strafblad uiteindelijk een rol speelt bij het nemen van die beslissing:

‘In theorie zou dat niet het geval moeten zijn, omdat je gewoon de feiten beoordeelt zoals ze uit het dossier komen. Dat heeft met een, nou ja, tenzij iemand herkend wordt op z’n, op een, een piercing of zo hè, dan zijn natuurlijk de persoonlijke kenmerken van iemand doorslaggevend voor het bewijs. Maar in de sfeer van: eens een dief altijd een dief, dat zou, dat zou niet zo moeten zijn. Werkt wel zo in de praktijk als iemand een lang strafblad heeft, in de afgelopen jaren twintig winkeldiefstallen heeft gepleegd en die wordt weer opnieuw verdacht van een winkeldiefstal en zegt van: nee, dat heb ik niet gedaan. Ja, het is moeilijk te ontkennen dat dat toch meeweegt in je overtuiging. Eigenlijk zou dat niet moeten.’

Ook de timing van verklaringen van de verdachte of van getuigen kan een rol spelen bij de overtuiging. Zo beschrijft een respondent dat het moment waarop een verdachte een verklaring aflegt, invloed heeft op de geloofwaardigheid van die verklaring. Daarbij geldt voor deze respondent dat hij een ontlastende verklaring van de verdachte minder geloofwaardig acht naarmate die later in het proces wordt gedaan. Ook andere respondenten vertellen sceptisch te zijn wanneer een verdachte eerst zwijgt, en dan ter zitting met een ontkennende verklaring komt ‘die precies past in het dossier’.

Een ander voorbeeld volgt uit de wijze waarop een van de respondenten de betrouwbaarheid van getuigenverklaringen weegt. Deze respondent vertelt dat

wanneer twee getuigenverklaringen zeer precies met elkaar overeenkomen, deze getuigenverklaringen minder overtuigend worden geacht. De achterliggende gedachte is dat het bijna niet kan kloppen dat verklaringen van twee afzonderlijke getuigen tot in detail met elkaar overeenstemmen. Het volgende voorbeeld illustreert deze gedachtegang:

‘Stel, er staat één feit op de dagvaarding, om het makkelijk te houden. Dan kijk ik of er voldoende bewijsmiddelen zijn om tot bewijs van dat feit te komen. Dat is een stap één. Stel, ik heb een wettelijk aantal bewijsmiddelen... bijvoorbeeld voor een mishandeling heb ik twee bewijsmiddelen in mijn dossier zitten, dan moet ik vervolgens nog kijken, vind ik: haal ik ook mijn overtuiging uit die bewijsmiddelen? Vind ik ook dat die voldoende zijn, voldoende betrouwbaar? Dat kan ermee te maken hebben dat de verdachte op de zitting nog iets vertelt, waardoor ik de stukken die ik eerst in het dossier heb zien zitten en gelezen heb, (...) met een andere blik ga bekijken. Dat ligt een beetje aan (...) wat de verdachte zegt, kan ook zijn als de verdachte dat bijvoorbeeld niet is, dat ik twee of drie getuigenverklaringen heb en dat ik denk van: nou, die zijn zo op elkaar afgestemd, want die komen op bepaalde dingen zodanig overeen dat het niet anders kan zijn dan dat ze dat van tevoren hebben afgesproken wat ze gaan verklaren. En dat kan een reden zijn om te zeggen: ondanks dat ik voldoende wettige bewijsmiddelen heb, dat ik het feit toch niet bewezen vind, omdat ik de overtuiging dat de verdachte dat heeft gedaan niet uit die wettige bewijsmiddelen haal.’

De genoemde voorbeelden laten zien dat veel verschillende elementen volgens onze respondenten een rol kunnen spelen bij het komen tot de rechterlijke overtuiging. Ook elementen als intuïtie of de onderbuik kunnen volgens sommige respondenten daarbij een rol spelen. Dat wijst erop dat ook invloeden van niet-juridische aard een rol zouden kunnen spelen bij de beslissing over de bewezenverklaring.

4.5 Omgaan met invloeden: de rol van collegiaal overleg

4.5.1 Inleiding

Zoals hiervoor beschreven, ervaren onze respondenten verschillende soorten invloeden op hun oordeelsvorming. Daaronder zijn ook invloeden die van niet-juridische aard zijn, en invloeden waarvan onze respondenten aangeven dat deze eigenlijk geen rol zouden moeten spelen bij de oordeelsvorming. Wat betreft die laatste categorie vroegen wij onze respondenten hoe zij met dit soort invloeden omgaan. Een gemene deler in de gegeven antwoorden is dat de door onze

respondenten omschreven strategieën meestal niet heel duidelijk omlijnd of van structurele aard zijn. Toch zijn daarin wel twee thema's te onderscheiden. Ten eerste wordt veelal gewezen op de rol van collegiaal overleg. De wijze waarop collegiaal overleg kan plaatsvinden, is sterk afhankelijk van de vraag of het gaat om enkel- of meervoudige behandeling van een zaak. Wij bespreken collegiaal overleg in het hiernavolgende daarom in de context van enkel- en meervoudig zitten. Het tweede thema is zelfreflectie. De wijze waarop zelfreflectie plaatsvindt, hangt samen met de wijze waarop de strafrechter zijn eigen taakinvulling ziet. Wij bespreken zelfreflectie daarom in de context van de manier waarop onze respondenten de rol van de 'actieve rechter' invullen in par. 4.6.

4.5.2 *Verschillende vormen van overleg bij enkel- en meervoudig zitten*

Bij meervoudige zittingen is overleggen met de andere rechters in de combinatie vanzelfsprekend. Wat betreft het omgaan met mogelijke invloeden op de oordeelsvorming, vertellen verscheidene respondenten het prettig te vinden om in de raadkamer stoom af te blazen met hun collega's.

'En soms moet je in raadkamer daar ook wel even bewust van terugstappen door, stel je trekt je even terug, een koffiepauze, noem maar op, dat je even met mekaar stoom afblaast. Van: jeetje, wat een vervelende verdachte, of: nou nou, wat is die raadsman weer bezig. Weet je wel? Je moet dat dan ook even kwijt, want dat is wel iets wat je in de weg kan gaan zitten, want je moet natuurlijk wel primair ook naar de inhoud kunnen blijven luisteren. Je moet dan, zoiets, moet je even het systeem ontlichten zullen we maar zeggen. Dus ja, dat, zeker in die sfeer zijn er allerlei invloeden die meespelen.'

Bij het behandelen van zaken als politierechter, heeft de rechter geen collega-rechters met wie hij samen beslist. De genoemde manier van overleggen en 'stoom afblazen' is dan dus niet vanzelfsprekend. Onze respondenten lijken er doorgaans geen probleem mee te hebben om zaken die minder complex zijn enkelvoudig te behandelen. Verschillende respondenten geven het voorbeeld van een winkeldiefstal met een aangifte en een bekennende verklaring. Ondanks het feit dat zaken die enkelvoudig worden behandeld in de beleving van onze respondenten minder complex lijken te zijn, blijkt toch dat ook in die zaken de rechter behoefte kan hebben aan overleg. Een van de respondenten beschrijft dat er bij het zitten als politierechter ook meer verantwoordelijkheid bij de rechter ligt. Hoewel het om minder complexe zaken zou gaan, kan deze verantwoordelijkheid de taak van de rechter toch lastiger maken.

‘Wij moeten heel erg veel in ons hoofd wikken en wegen. En vooral op een politierechterzitting. Kijk, bij een meervoudige kamer ga je daarna raadkameren, dan ga je er met mekaar eens rustig over praten, heb je vier mensen die er iets over kunnen zeggen. Dan wordt er een vonnis gemaakt en dan kan het ook wel zo zijn dat tijdens het schrijven van het vonnis, dat doet de griffier, dat iemand bedenkt: nou, toch niet goed wat we gedaan hebben. Dus daar heb je allerlei mogelijkheden om nog dingen te repareren, recht te zetten. En bij de politierechter heb je dat niet. En dat is best... dat vraagt best veel van je.’

Meerdere respondenten vertellen wel eens te schorsen om even te kunnen overleggen. Dit doen ze wanneer ze er niet uitkomen of omdat zij merken dat ze een bepaald ‘gevoel’ krijgen bij een verdachte. In veel gevallen vindt dat overleg plaats met de gerechtsjurist. Een respondent omschrijft dat als volgt:

‘Als politierechter moet je op een dag een beslissing nemen, dus dan ga ik soms ook even de gang op, denk ik, even precies laten bezinken, eventjes bij de griffier... wat vind jij er nou van? En ik vind het een hele irritante meneer, maar daar moet ik even vanaf. Of ik vind het een hele enge meneer, daar moet ik even vanaf, daar gaat het in feite niet om.’

Hoe vaak rechters gebruikmaken van de mogelijkheid om te overleggen met de griffier is niet helemaal duidelijk geworden. Hoewel het door verschillende respondenten is genoemd als iets wat ze doen, zei een respondent ook dat ze dit enkel in een klein aantal van de zaken doen.

‘Want kijk, als ik naar mezelf kijk, hoe vaak schors ik nou op een politierechterzitting om eventjes met mezelf te beraden? Even tijd te maken, eventjes te denken, even te toetsen aan wat de griffier vindt? Nou, dat is maar een paar procent van de zaken.’

De waarde van het gebruiken van de gerechtsjurist als ‘klankbord’ is voor sommige respondenten vooral gelegen in de inhoudelijke kennis die de gerechtsjurist heeft van de zaak. Het nut van overleggen met een gerechtsjurist lijkt voor sommige respondenten echter breder te zijn dan alleen de inhoudelijke kennis die gerechtsjuristen hebben. Het wordt door sommige van de respondenten gerelateerd aan het bespreekbaar maken van mogelijke invloeden:

Samenvatting

‘Als zich dat voordoet en je bent je ervan bewust, dan ligt er op jou de dure plicht om het bespreekbaar te maken met je collega’s en als je het enkelvoudig doet, met de collega die je van de gang plukt of met je secretaris met wie je zit. Dat is ook de eerste met wie je samenwerkt.’

Andere respondenten vinden het bespreken van mogelijke invloeden met een griffier minder zinvol:

‘Ja, en als politierechter zit je er weer alleen en dat hij een verschrikkelijke vent is, dat is zo, want dat voel ik en ik ga niet aan de griffier vragen: vind je hem ook zo’n verschrikkelijke vent? Nou ja, dat zou op zich wel kunnen. Maar ik vaar er dan maar op.’

De meeste van onze respondenten hebben positieve ervaringen met het bespreken van een zaak met de gerechtsjurist. Daarnaast geven respondenten aan dat zij voor dergelijke overleggen soms (ook) contact zoeken met collega-rechters. Dat doen zij dan veelal in een meer informele setting. Het verschil in aanpak bij het voeren van dit soort collegiaal overleg blijkt uit de volgende quotes, waarbij de ene respondent met collega-rechters aangeeft te overleggen als onderdeel van de voorbereiding op de zitting en de andere dat pas na de zitting doet, wanneer hij tot een beslissing moet komen:

‘Ja, als ik het van tevoren aan zie komen, van: hé, wacht even, ik twijfel hier een beetje over de strafmaat, dan loop ik wel eens bij een collega naar binnen.’

‘Dus, maar ja, als politierechter ben je niet in gesprek met collega’s. En theoretisch kun je ook nog een keer zeggen (...) als je ‘s ochtends zitting hebt, dat je zegt van: nou, ik doe vanmiddag om 4 uur uitspraak. En dan ga je op de gang eerst even een collega opzoeken met wie je in ieder geval kunt sparren. Dan beslis je niet samen, want dat doe je zelf, maar zou je nog kunnen sparren.’

4.6 De betekenis van de ‘actieve rechter’

De mate waarin de rechter zich actief opstelt, heeft invloed op het proces van oordeelsvorming en de wijze waarop hij bij die oordeelsvorming met invloeden omgaat. Wij vroegen onze respondenten daarom hoe zij de rol van de ‘actieve rechter’ definiëren. Net zoals in ons eerdere onderzoek bleek dat de opvattingen hierover uiteenlopen. De verschillende invullingen kunnen worden onderverdeeld aan de hand van de driedeling die ook bleek uit ons eerdere onderzoek: vakinhoudelijke

invulling, procedurele invulling en zelfreflectie. Binnen deze thema's waren er meerdere manieren waarop rechters de verschillende onderdelen konden invullen. Deze aspecten hangen vaak met elkaar samen, en overlappen elkaar soms ook gedeeltelijk. In de volgende paragrafen gaan wij verder in op deze drie thema's.

4.6.1 Inhoudelijke invulling

Een van de invullingen van de rol van de actieve rechter heeft betrekking op de inhoudelijke taak van de rechter, namelijk het oordelen over een zaak. Wat een inhoudelijk actieve rechter bijvoorbeeld volgens verschillende respondenten zou moeten doen, is doorvragen:

'Ja, door veel te vragen, mensen ook te confronteren met wat er in een dossier zit. Ik lees nu dit, u zegt dat, hoe zit dat? Leg eens uit? Veel vragen, denk ik, heel veel vragen. En ja, daar proberen ook zo open mogelijk in te staan.'

Doorvragen lijkt voor verschillende respondenten ook samen te hangen met het confronteren van de verdachte, bijvoorbeeld met een contradictie in een verklaring of met wat elementen uit een verklaring die de rechter ongeloofwaardig vindt. Tegelijkertijd merken wij hierbij op dat doorvragen door sommige respondenten dan weer wordt gezien als een onderdeel van de taak van de rechter als zodanig, en dat dit dus niet samenhangt met de mate waarin de rechter zich actief opstelt. Zowel het doorvragen als het confronteren kan gerelateerd worden aan waarheidsvinding als taak van de actieve rechter.

'Je doet wel aan waarheidsvinding, dus dat betekent ook dat die waarheid gevonden moet worden en dat je er soms actief naar op zoek moet. Want ja, verdachten hebben er soms toch wel belang bij om, nou ja, niet het achterste van hun tong te laten zien. Soms zijn processen verbaal gewoon niet helder.'

Hoewel de voorgaande quote lijkt te suggereren dat de actieve rechter op zoek moet naar de waarheid, omdat de verdachte die zelf niet wil vertellen, hadden sommige rechters ook een andere opvatting over waarheidsvinding. Het volgende citaat illustreert dit:

‘Op de zitting zelf is het op zoek zijn naar de waarheid, althans een voor mij beslisbare vorm van de waarheid. Ik ben niet zo’n (...) relaterend mens dat ik denk: er bestaan heel veel versies van de waarheid. Er moet objectief een waarheid bestaan. Het is zo, hè: het is gebeurd of niet gebeurd, het is zo gegaan of niet gegaan. Maar dat hangt natuurlijk ook heel erg van interpretaties af. En dat betekent dat actief zijn voor mij betekent: zoeken naar die waarheid. Ik heb al gezegd: ik geloof in het zelf horen van getuigen en dat in een rechtstreeks contact doen en zo open mogelijk het gesprek op die zitting aangaan over wat is er gebeurd en (...) niet op basis van een dossier van: dit staat er, reageer eens. Maar: wat is er nou gebeurd volgens jou?’

Naast doorvragen vinden verschillende rechters ook ‘verwachtingsmanagement’ belangrijk. Dat houdt in dat de rechter bijvoorbeeld aan de verdachte laat merken waar hij vragen over heeft, en waar de eventuele pijnpunten zitten in het dossier:

‘Want het beeld van vroeger, van de rechter die het allemaal aanhoort, hier en daar een vraag stelt, en daarna hoort u het wel, dat is niet mijn rol. Tenminste, ik voel me daar helemaal niet prettig bij. Ik vind dat je op zitting best mag laten blijken waar bij jou de vraagpunten zitten, open blijven staan voor datgene wat de verdachte zegt. Maar je mag best aan verdachten laten weten dat een bepaalde verklaring toch wel heel erg lastig ligt, gelet op nou, noem maar wat... Ik vind dat wel, het is ook een beetje misschien aan verwachtingsmanagement doen.’

Wat zowel onder de inhoudelijke als de procedurele invulling van de taak van de actieve rechter valt, is het aanhouden van de zaak om verder onderzoek te laten doen. Hoewel dat gezien kan worden als een onderdeel van waarheidsvinding, raakt het ook aan het verloop van de zaak, en daarmee aan de procedurele rol van de actieve rechter die sommige respondenten beschreven.

‘Dus als rechter te zeggen: we houden de zaak nog één keer aan om die verklaring te laten onderzoeken. Want klopt die namelijk wel, dan zou het de bewezenverklaring raken en klopt die niet, dan ook, want dan kun je nog makkelijker tot een bewezenverklaring komen en daar zit wel eens wat spanning op.’

Ook het inzetten van deskundigen in het kader van de waarheidsvinding wordt door respondenten gekoppeld aan een actieve rechterlijke opstelling. Het volgende citaat illustreert dit:

‘Als ik weet dat technisch materiaal beslissend is, zal ik altijd dat materiaal lezen en als ik het niet snap, ben ik een van de mensen die heel erg snel de forensisch medewerkers inschakelt en die haal ik ook altijd in de raadkamer en op de zitting en ik laat ze bijspreken, vragen stellen, al moet dat via ons.’

Hoewel er verschillende manieren zijn waarop de rechter vakinhoudelijk actief kan zijn, zijn er ook grenzen aan die mogelijkheden. Zo benoemen sommige respondenten dat het onderzoek aan de officier van justitie is. Om die reden nemen zij zelf een minder actieve rol aan waar het gaat om de inhoud van het dossier. Een respondent verwoordt dit uitgangspunt als volgt:

‘(...) je mag ook niet over de opsporingsgrenzen gaan. (...) Je mag altijd vragen. Als de officier van justitie heeft gezegd: dit en dit komt er nog aan en dat is er niet, dan mogen wij altijd vragen van: waar is het? Maar om nou zelf te zeggen van: joh ik zou nog even dit doen en ik zou nog even dat doen, want dan is het opsporingsonderzoek beter ofzo... nee, dat niet, nee.’

Een andere respondent benoemt dan weer dat een rechter mogelijk niet alles kan benutten wat hij in theorie zou kunnen doen om aan waarheidsvinding te doen, bijvoorbeeld vanwege een gebrek aan tijd.

‘En de strafrechter misschien door tijdsnood gedwongen vaak geen gebruik maakt van al die waarheidsvindende instrumenten die hij tot zijn beschikking heeft, waar we het in het begin al over hadden. Ambtshalve getuigen gaan horen, laten horen, doen we nooit.’

4.6.2 Procedurele invulling

Sommige elementen die samenhangen met een actieve opstelling van de rechter hebben betrekking op het verloop van de procedure. Daaronder valt bijvoorbeeld ook de voorbereiding, zodat de rechter tijdens de zitting al weet wat hij wil vragen en de zitting dus vlotter kan verlopen (zie daarover ook par. 4.2). Als een rechter tijdens de voorbereiding merkt dat er iets ontbreekt, is het volgens verschillende respondenten aan de actieve rechter om te zorgen dat die informatie verschaft wordt. Dat is volgens sommige rechters ook van belang vanwege de beperkte zittingstijd, en om ervoor te zorgen dat de verdachte niet pas over enkele maanden terug kan komen voor de verdere behandeling van de zaak. Anderen vinden dan weer dat een rechter die zelf voor ontbrekende stukken zorgt mogelijk de onpartijdigheid van de rechter kan raken.

Samenvatting

‘Dat, ik denk, ook voorafgaand aan de zitting vind ik dat een regievoerende rechter, in de zin dat je van tevoren probeert een zitting zo efficiënt mogelijk te laten verlopen, waarbij je alle informatie hebt die je van tevoren kunt krijgen, en daar ook actief naar op zoek gaat. Dus snel signaleren, ik mis een reclaseringsrapport, ik mis een, nou ja noem maar wat.’

Het belang van een voortvarende behandeling van een zaak komt op meerdere manieren terug in de antwoorden. Zo zegt een rechter bijvoorbeeld dat hij in dit kader een actieve rol neemt in de planning.

‘Je kan wel proberen om de zaak wat te bespoedigen, bijvoorbeeld als de zaak aangehouden moet worden ter zitting al even op zoek gaan naar een nieuwe zittingsdatum. Zelf zaken proberen te regelen om de afdoening van de zaak te bespoedigen versus collega’s die gewoon het systeem hun werk laten doen.’

Een andere procedurele invulling van een actieve rechterlijke opstelling die meerdere respondenten noemen, heeft betrekking op de regievoering op zitting. Een van de respondenten beschrijft bijvoorbeeld dat hij voor de zitting een inschatting probeert te maken van de tijd die elke partij nodig heeft, en hen in dat kader stuurt door bijvoorbeeld te vragen om zich te beperken tot de kern van de zaak. Daarnaast wordt ook gezegd dat een actieve rechter zich op zitting bewust dient te zijn van alle betrokkenen die bij de behandeling van een zaak aanwezig zijn. Het is dan van belang om in te schatten wat de behandeling van een zaak voor die betrokkenen betekent, en alert te zijn op wat er in de zittingszaal gebeurt.

‘Ik vind: een actieve rechter op zitting is een rechter, die zich bewust is van iedereen die binnenkomt. Vaak wordt gewoon vergeten het slachtoffer welkom te heten, omdat die rechter gefocust is op de verdachte en de advocaat. Ik vind dat gewoon een kwestie van fatsoen en ik wil dat ook weten, want als die emoties op een gegeven moment tijdens zitting komen, wil ik ook weten van: ja, maar wie is dat die nu in snikken uitbarst, is dat inderdaad de nabestaande of is dat heel iemand anders, maar ook actief in de zin van constant blijven scannen.’

4.6.3 Zelfreflectie

Ook zelfreflectie wordt gezien als een onderdeel van een actieve rechterlijke opstelling. Daaronder valt bijvoorbeeld dat de rechter zich bewust is van de wijze waarop hij tot een beslissing komt:

‘Toch ook wel steeds kritisch zelf terug te kijken van: oh, ik heb dan bijvoorbeeld een gevoel van, ja nee volgens mij zit het bewijs er wel in. En dan toch jezelf een beetje een stapje terug te laten maken van: ja maar, waar zit dat bewijs dan in als je het nou op moet schrijven of het onder elkaar moet zetten of uit moet leggen aan iemand.’

Een onderdeel van zelfreflectie is dat de rechter zich ook bewust is van de invloeden die een rol zouden kunnen spelen bij zijn oordeelsvorming, om zich op die manier zoveel mogelijk daartegen te beschermen. Hierbij vertellen respondenten te proberen zichzelf bewust te maken van hun eigen vooroordelen:

‘In zo’n zaak ga je je wel afvragen, ben je je wel heel erg bewust van, ik laat me niet beïnvloeden door wat dan ook, hè, althans dat mag niet. Dat moet ik proberen uit te schakelen. (...) maar je ziet natuurlijk, je zit ‘s avonds Op1 te kijken en dan komen er allerlei meningen over de tafel (...) En dan, op dat moment realiseer ik me: ik neem er kennis van, maar ik moet me wel realiseren dat ik misschien wel beïnvloed word hierdoor. En nou ja, en in welke mate. En nou ja, wees kritisch op jezelf, denk ik dan bij mezelf.’

Naast het bewustzijn van invloeden, wordt ook een kritische reflectie op de eigen deskundigheid gezien als een onderdeel van rechterlijke zelfreflectie. Dat is gerelateerd aan een derde strategie die gebruikt kan worden om te beschermen tegen invloeden, namelijk het bijwonen van cursussen. Meerdere respondenten vertellen in dit kader cursussen of (bij)scholing te hebben gevolgd op het gebied van oordeelsvorming. Een vaker genoemd voorbeeld is een cursus over het verband tussen culturele achtergrond en het gedrag van een verdachte.

Uit de hiervoor beschreven zelfreflectie vloeit vaak voort dat het betrekken van externe expertise nodig is om de rechterlijke kennisgebreken aan te vullen. Ook de mate waarin de rechter bereid is om bij anderen aan te kloppen wanneer hij zelf onvoldoende deskundig is, bijvoorbeeld door te overleggen of een deskundige aan te stellen, vormt daarmee een onderdeel van de actieve rechterlijke opstelling.

‘Laat ik het maar weer een beetje chargeren: rechters kunnen heel weinig inhoudelijk. Als het goed is, kunnen ze beslissen op informatie en als je op inhoudelijke punten niet precies weet hoe het zit, dan moet je expertise inschakelen en dat is waarom ik dat doe en die moet je dan ook de volle rol geven.’

‘Voor een rechter is een grote valkuil om te denken dat je het allemaal zelf het beste kan. Dat is namelijk gewoon niet waar en dat is een hele diepe overtuiging over hoe je dit vak moet doen.’

Volgens sommige respondenten moet een actieve rechter zich bewust zijn van de persoon die voor hem staat, en de manier waarop hij daarmee omgaat. Een ander aspect van de actieve rechter dat door een respondent wordt genoemd, is dat een actieve rechter maatschappelijk bewust moet zijn. Dat wijst erop dat een actieve rechter in het kader van de zelfreflectie niet alleen aan introspectie moet doen, maar ook moet nadenken over de omstandigheden en maatschappij waarin hij beslist.

‘Ik ben denk ik zelf in die zin ook een actieve rechter. Maar met name ook het staan in de maatschappij. En ook, ik vind dat rechters actief moeten zijn in de maatschappelijke discussie. En ook zelf actief moeten zijn, buiten het zijn van rechter, in de maatschappij.’

4.7   Gevolgen van invloeden op oordeelsvorming: wat is een rechterlijke dwaling?

Wanneer het gaat over invloeden op oordeelsvorming kan ook gedacht worden aan de mogelijke gevolgen daarvan. In het ergste geval kan dat een ‘foute’ beslissing zijn, wat kan betekenen dat een onschuldige wordt veroordeeld. In deze context wordt vaak de term ‘rechterlijke dwaling’ gebruikt. Om het perspectief van onze respondenten hierop in kaart te brengen, vroegen wij hen hoe zij een rechterlijke dwaling zouden definiëren.

Verschillende respondenten zeggen dat ze eigenlijk nooit over een precieze definitie hebben nagedacht. Sommige van hen vinden dat het vooral een mediabegrip is of dat het een beeld oproept van ‘Amerikaanse zaken’. De meeste rechters noemen wel voorbeelden van zaken die bekend staan als rechterlijke dwalingen, zoals de Schiedammer Parkmoord, al is dat niet volgens alle respondenten per se een rechterlijke dwaling.

De verschillende definities van rechterlijke dwaling lijken vooral voort te komen uit de uiteenlopende meningen over of een rechterlijke dwaling per definitie betekent dat de rechter een fout heeft gemaakt. Zo vinden sommige respondenten dat een rechterlijke dwaling betekent dat de rechter een verwijt te maken moet zijn voor de onterechte veroordeling. Een respondent verwoordt dit als volgt:

‘Eerlijk gezegd, je kan achteraf vaststellen dat het niet de juiste verdachte is die je hebt veroordeeld. Dus dat klopt, dus het is een onjuiste beslissing geweest, maar een dwaling... Dat voelt voor mij heel erg als iets wat je had kunnen weten als je het dossier goed gelezen had, maar dat heb je net over het hoofd gezien ofzo.’

Andere respondenten vinden echter dat elke onterechte veroordeling een rechterlijke dwaling is, ongeacht of de rechter iets te verwijten valt:

‘Kijk de allerergste variant is dat de rechter opzettelijk iets fouts opschrijft en de andere dat hij niet goed heeft opgelet. Of dat hij wel goed heeft opgelet maar dat er gewoon bewijs is, wat op dat moment niet bekend was. Maar ik vind dat nog steeds allemaal gerechtelijke dwalingen.’

Wat betreft de mogelijke oorzaken van een rechterlijke dwaling beschrijven meerdere respondenten de mogelijkheid dat bepaalde informatie nog niet bekend was bij het nemen van de beslissing. Daaronder valt bijvoorbeeld een getuige die later pas naar voren kwam of DNA-onderzoek dat nog niet mogelijk was ten tijde van het nemen van de beslissing. Een andere mogelijke oorzaak van een dwaling is volgens onze respondenten de weging of selectie van het beschikbare bewijs of informatie. Onderstaand citaat illustreert deze elementen:

‘Het kan zijn dat ik het niet bij het rechte eind heb gehad, uiteindelijk, achteraf. Omdat ik of informatie niet heb gehad, dat ik informatie niet kende, of omdat ik zeg maar in de selectie, de keuze van bewijs en bewijsmateriaal, een selectie heb gemaakt waarmee ik binnen de kaders die de wet geeft, tot een bewezenverklaring kon komen van iets, maar daarbij andere informatie, ja, niet heb geselecteerd, terzijde gesteld, en dat kan een dwaling opleveren, hè.’

Verschillende respondenten zien tunnelvisie als een belangrijke oorzaak van een dwaling. Die tunnelvisie zou dan kunnen komen door de manier waarop de rechter is omgegaan met het dossier, maar ook doordat het dossier onjuiste informatie bevat. De volgende respondenten verwoorden dit als volgt:

‘Kijk, als jij een bepaald dossier krijgt aangereikt waarin het alleen maar gericht is op: hij heeft het gedaan, of zij heeft het gedaan. Ja, en dat ligt daar... Dan, ik denk, je moet je altijd bewust blijven, van: is er ook een andere kant van het verhaal? Wat is ontlastend? En ik denk, als je onvoldoende oog hebt gehad voor wat er ook tegen een bewezenverklaring spreekt, dat je ook al aan dwalen bent.’

‘Of dat je op de een of andere manier op het verkeerde been bent komen te staan door hetzij tunnelvisie of doordat je bepaalde dingen niet wist, waarvan ze bijvoorbeeld ten aanzien van het onderzoek niet klopte. En zo’n tunnelvisie dat is natuurlijk een van de meest interessante dingen, want hoe kom je dan met elkaar tot zo’n visie? En waarom is dat zeg maar in een raadkamer niet gecorrigeerd? Dat kan verschillende oorzaken hebben.’

Kritisch naar bewijs kijken is volgens een deel van onze respondenten een belangrijke manier om een dwaling te voorkomen. Een vorm daarvan is het inschakelen van een deskundige. Sommige respondenten vinden het niet inschakelen van een deskundige, terwijl blijkt dat dat wel nodig is, te kwalificeren als een rechterlijke dwaling. Hetzelfde geldt voor het niet voldoende bevragen van een ingeschakelde deskundige. Deze elementen houden verband met de ‘inhoudelijk actieve rechter’, die wij hiervoor beschreven (zie par. 4.6.1).

4.8 Diversiteit en inclusiviteit

We hebben onze respondenten ook bevraagd over het thema diversiteit en inclusiviteit binnen de rechtspraak. Dit thema is op verschillende manieren gerelateerd aan de rechterlijke oordeelsvorming. Zo is hiervoor beschreven dat sommige respondenten vinden dat de mate waarin de samenstelling van een raadkamer divers is, de oordeelsvorming kan beïnvloeden. We vroegen onze respondenten ook naar ‘inclusieve rechtspraak’. Daarmee bedoelen wij de mate waarin diversiteit van verschillende procesdeelnemers wordt meegenomen en geaccepteerd binnen de rechtspraak en de zitting.

De meerderheid van de respondenten vindt dat een diverse organisatie belangrijk is. Zij hebben daarvoor verschillende redenen. Zo relateren enkele respondenten de meerwaarde van diversiteit aan het bevorderen van oordeelsvorming:

‘Het rechtsprekende gedeelte, dat is niet divers genoeg. (...) Dus daar is echt de diversiteit ontzettend ver te zoeken en dat vind ik wel kwalijk. Nou ja, juist vanwege, zeg maar die oneigenlijke invloed op de oordeelsvorming hè, als ze allemaal natuurlijk op dezelfde manier naar een bepaalde zaak kijken, of een bepaalde maatschappelijke ontwikkeling. Ja, dat kleurt dan toch je oordeelsvorming.’

De rechters die diversiteit belangrijk vinden, merken daarbij vaak op dat de rechtspraak een afspiegeling van de maatschappij zou moeten zijn. Dat wordt onder andere gerelateerd aan de acceptatie van een vonnis.

‘Ik denk: als rechtspraak heb je ook nodig dat je uiteindelijk draagvlak hebt, dat de maatschappij jou accepteert, als rechtspraak en als rechters. En als je dan zorgt dat je heel veel groepen vertegenwoordigd hebt, dan denk ik dat dat draagvlak ook groter is. Dus dat mensen ook sneller, ja, oordelen van rechters accepteren.’

‘Kijk, je hebt twee kanten, je hebt de perceptie van de rechtspraak en je hebt de rechtspraak zoals die zichzelf ervaart en ik denk dat vanuit de rechtspraak zelf in beginsel niet zoveel behoefte is aan diversiteit, omdat het niet uitmaakt wie je bent, hè, of je een moslim bent of welke huidskleur je hebt. Voor je uiteindelijke oordeelsvorming hoef je niet tot een bepaalde groep te behoren. Elk individu heeft zijn eigen inbreng. Maar het gaat ook om hoe rechtspraak ervaren wordt van buiten hè, of mensen zich gehoord voelen. En als je altijd bij wijze van spreken een blanke man hebt die aan het woord is, dan zou het kunnen zijn dat bepaalde mensen zich daardoor minder gehoord voelen, terwijl ze zich meer begrepen of zich veiliger zouden voelen in de rechtspraak als er ook regelmatig een persoon met een donkere huidskleur en een hoofddoekje zou zitten bij wijze van spreken.’

Daarnaast leggen enkele respondenten ook uit dat diversiteit binnen de rechtspraak belangrijk is omdat mensen zich in rechters moeten kunnen herkennen en dat rechters gezien moeten worden als maatschappelijk betrokken, wat eerder werd genoemd als aspect van een actieve rechter:

‘Rechtspraak waar mensen zich in herkennen in de zin van: het is niet een of ander, nou ja, middeleeuws handschrift, wat nog eens ergens is opgedoken en leuk voor een paar geïnteresseerden, maar dat het ervaren wordt dat rechters in de maatschappij staan.’

Sommige respondenten merken op dat diversiteit van belang is voor de interactie op de zitting. Zoals uit het volgende citaat blijkt, zijn sommige respondenten zich ervan bewust dat een verschil in achtergrond een effect kan hebben op die interactie.

‘De bejegening op zitting. Dat kan heel erg cultureel beïnvloed worden, vind ik. Daar zie ik wel eens, maar dat... Dat vind ik ook gewoon lastig, want wij krijgen zo’n dwarsdoorsnede van de hele samenleving binnen dat we... Je kunt ook niet van, denk ik, van de rechtspraak verwachten dat ze overal een passend mannetje op hebben. Maar je moet er wel goed op voorbereid zijn. Maar dat betekent meer dat je dat, dat ik wat neutraler zou worden.’

Samenvatting

Een aantal respondenten vindt echter dat er teveel nadruk ligt op diversiteit. De volgende respondent wil bijvoorbeeld liever de focus leggen op kwaliteit:

'Maar ik moet je eerlijk zeggen dat ik daar niet zo mee bezig ben, dus ik zie alle... Alle soorten en maten heb ik als collega's en ik vind het een beetje overdreven, eerlijk gezegd, om daar zo, ja, mee bezig te zijn. Kijk alsjeblieft naar kwaliteit. Als we, als we, als we het zien als een wereldkampioenschap schaken, het strafrecht, dan hoef ik ook niet uit alle hoeken en gaten mensen, je wil gewoon goed, ik moet een goede schaker hebben (...).'

Daarnaast vinden sommige respondenten het een onhaalbaar streven om als rechterlijke organisatie een afspiegeling te vormen van de maatschappij. In onderstaand citaat relateert een respondent dit aan het opleidingsniveau van rechters:

'Wij zijn natuurlijk nooit een afspiegeling van de samenleving, omdat we gewoon natuurlijk... Ja, we zijn gemiddeld natuurlijk een organisatie, met gemiddeld een heel hoog opleidingspeil van mensen. Dus in die zin ben je natuurlijk nooit representatief.'

Hoewel de meerderheid van de respondenten vindt dat de rechterlijke organisatie weinig divers is, vinden verschillende respondenten wel dat de rechtspraak een inclusieve organisatie is. Met inclusief zijn wordt dan voornamelijk bedoeld dat iedereen zich welkom kan voelen.

'Nou ja, inclusief wel, ja, divers valt natuurlijk afgezet tegen hoe de maatschappij eruit ziet wel mee. Want we zijn voornamelijk met blanke mensen, met witte mensen. Ja, ik vind de rechtspraak wel inclusief en open, in ieder geval in die zin: iedereen die daarvoor in aanmerking komt, kan solliciteren. En wat dat betreft is de toegang gelijk voor iedereen en is het zelfs zo dat men actief op zoek gaat naar mensen vanuit een diverse achtergrond. Dus ja, ik vind dat we als organisatie wat dat betreft voldoende doen om ervoor te zorgen dat, ja, dat iedereen die dat wil, die mogelijkheid ook heeft.'

Verscheidene van onze respondenten vertellen dat de organisatie wel probeert om diversiteit te bevorderen. Een voorbeeld dat meerdere respondenten geven is dat er bij het werven aandacht wordt besteed aan diversiteit, wat ook hiervoor al werd genoemd.

‘Ik doe bijvoorbeeld ook voor onze rechtbank mee met de selectie van rechters in opleiding, die collega’s selecteer ik mee. Dan moet je erop bedacht zijn dat je niet teveel mensen gaat zoeken die lijken op mij. Zeg maar. En dan, en dat is nou eenmaal wat je doet, je zoekt overeenkomsten. En daar... We weten dat dat een risico is, we zijn er ook wel mee bezig.’

Een van de respondenten legt uit dat er verschillende redenen zijn waarom diversiteit moeilijk te bereiken is, ondanks pogingen daartoe:

‘Ik heb dat ook wel eens bij de SSR nagevraagd en mij werd toen als antwoord gegeven dat het niet aan de aanmelding ligt. Hè, dus er zijn best mensen met een andere achtergrond dan ik die zich aanmelden, maar over het algemeen dan sneuvelen... Uiteraard sommigen sneuvelen gewoon op capaciteit. Maar ook op het taalgebruik, de kennis en de toepassing van de Nederlandse taal... Dat werd als belangrijkste oorzaak toen gegeven, want ons werk is natuurlijk wel heel erg op taal gericht.’

Hoewel meerdere respondenten werving noemen als een manier waarop er aan diversiteit wordt gewerkt, weten sommige respondenten ook van andere manieren waarop de organisatie met diversiteit bezig is. De kennis over wat er precies wordt gedaan lijkt echter redelijk beperkt. Zie bijvoorbeeld het volgende citaat:

‘Volgens mij wordt er wel via de intro pagina’s aandacht voor gevraagd en nieuwsitems die daar komen, daar wordt ook wel naar verwezen. En ik heb ook wel het idee dat dat onderling ook wel, dat daarover gesproken wordt. Alleen voor het echt in de organisatie doordringt en daarmee tot wijzigingen komt waar je echt zegt van, nou ja, dat zijn tastbare dingen waarin je kunt zeggen: is sprake van een inclusieve rechtbank? Ja, dat is niet makkelijk meetbaar, zichtbaar, zeg maar.’

Dit citaat raakt ook aan wat er bereikt wordt binnen de rechtspraak op het vlak van diversiteit. Meerdere respondenten erkennen dat er door de organisatie wel degelijk geprobeerd wordt om diversiteit te bevorderen, maar dat er nog niet voldoende effect zichtbaar is. Dat de intentie er wel is, maar er nog een lange weg te gaan is, blijkt ook uit het volgende citaat.

Samenvatting

‘Dus die intentie, ja, ach, die is er wel, maar de daadwerkelijke stappen daarin, dat gaat allemaal maar heel langzaam en moeizaam. Dus daar is nog heel veel in te winnen. Want daarom zeg ik ook: de intentie is goed, de aandacht is ervoor. Er zijn allerlei mensen mee bezig. Die maken zich daar ook druk over. Hoe je het dan handen en voeten geeft, is weer een tweede.’

Uit de antwoorden van enkele respondenten blijkt ook dat, hoewel zij het belang van diversiteit en inclusiviteit wel erkennen, zij zich daar zelf niet nadrukkelijk mee bezighouden:

‘Ik vind wel dat iedereen welkom is en iedereen hier zou moeten kunnen werken, maar dat is wel in z’n algemeenheid een heel makkelijk, maar ik ga me daar niet... Ik ga daar niet in investeren.’

Conclusie

5.1 Inleiding

In het voorgaande beschreven wij de resultaten van het kwalitatieve interviewonderzoek dat wij verrichtten onder 22 strafrechters. Het doel van dit onderzoek was om (verder) in kaart te brengen hoe strafrechters denken over hun eigen rechterlijke oordeelsvorming.

In deze conclusie brengen wij deze resultaten in verband met eerder verrichte onderzoeken, en formuleren wij aan de hand daarvan een aantal conclusies en aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

5.2 Algemene bevindingen

Een eerste algemene bevinding is dat onze respondenten op uiteenlopende wijzen te werk blijken te gaan wat betreft het proces van rechterlijke oordeelsvorming. Op basis van dit onderzoek kan niet worden gezegd in hoeverre de verschillen in aanpak een verschil (kunnen) maken in de uiteindelijke oordeelsvorming. Vervolgonderzoek zou die vraag aan de orde kunnen stellen, evenals de vraag hoe de verschillen in aanpak ontstaan. Het is denkbaar dat daarbij bijvoorbeeld meespeelt bij welk gerecht een rechter werkzaam is, hoeveel ervaring een rechter heeft en welke werkervaring de rechter in eerdere functies heeft opgedaan.

Daarnaast blijkt uit onze resultaten dat veel van onze respondenten de invloeden op de oordeelsvorming herkennen die zijn beschreven in de literatuur. Te denken valt aan invloeden van persoonlijke opvattingen en invloeden van de proceshouding van de verdachte.⁵³ Dit raakvlak tussen het wetenschappelijke en het praktische perspectief biedt mogelijkheden voor het slaan van een brug tussen wetenschap en praktijk.⁵⁴ Mogelijk kan het rechterlijke perspectief op dit soort invloeden bijvoorbeeld behulpzaam zijn bij het vertalen van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar praktische handvatten voor het rechterlijk werk.

Wij zien ook een belangrijk verschil tussen het 'externe' perspectief in bestaande literatuur en het 'interne' rechterlijke perspectief. In de literatuur wordt vaak een specifieke beslissing en een specifieke (mogelijke) invloed daarop onderzocht. Uit onze interviews blijkt dat de verschillende beslissingen die de strafrechter neemt en de verschillende invloeden die daarop kunnen bestaan, vaak met elkaar vervlochten zijn. De oordeelsvorming is volgens onze respondenten een proces van

⁵³ Olthuis 2024, Pivaty e.a. 2022.

⁵⁴ Zie daarover ook Kuiper 2024.

het wikken en wegen van alle verschillende elementen uit een dossier en uit een zitting, van 'bouwsteentjes' en van puzzelen. Vanuit methodologisch perspectief is het isoleren van één beslissing en de invloed van een of meerdere afgebakende invloeden goed te begrijpen. Maar als het gaat om de belevingswereld van rechters doet die benadering, volgens de antwoorden verkregen in het huidige onderzoek, mogelijk niet geheel recht aan de manier waarop rechters hun besluitvormingsproces ervaren. Dat doet niet af aan de waarde van dat soort onderzoek, maar is wel relevant voor de vertaling van de resultaten daarvan naar de rechterlijke praktijk.

In het verlengde hiervan tekent zich in de interviews die wij afnamen ook een tegenstelling af: hoewel uit de gesprekken is te herleiden dat veel verschillende factoren de rechterlijke perceptie met betrekking tot een verdachte en een delict kunnen kleuren, meende een deel van onze respondenten ook dat zij zich bij het nemen van de uiteindelijke beslissing daardoor niet al te veel laten beïnvloeden. Meermaals komt de stelling terug dat de 'eigen' persoon van de rechter niet de beslissing neemt, maar de rechter vanuit het ambt. Olthuis vindt in haar onderzoek een soortgelijke verdeling van respondenten in twee 'kampen'.⁵⁵ Dat wijst erop dat er mogelijk een groep rechters is die meent dat niet-juridische factoren, zoals de manier waarop zij in het leven staan, geen invloed hebben op de beslissingen die zij nemen. Dit is van belang voor de beantwoording van de vraag in hoeverre rechters zich bewust zijn van mogelijke invloeden op hun oordeelsvorming, en hoe zij daarmee omgaan. Wij komen daarop terug in par. 5.4.

5.3 Invloeden op beslissingen van de strafrechter

5.3.1 De wijze van voorbereiding en mogelijke tunnelvisie

Er blijkt een verschil te zijn in de manier waarop strafrechters zich voorbereiden op een zitting. Dat verschil zit zowel in de mate waarin zij dossiers lezen, als in de manier waarop zij het dossier lezen. Uit het voorliggende onderzoek blijkt dat het dossier volgens vele respondenten enkel een belastend beeld van de verdachte schetst. Dat zou *belief perseverance*, waarbij wordt vastgehouden aan een bestaand idee, in de hand kunnen werken. Dat bleek onder andere uit het eerder besproken onderzoek onder Duitse rechters.⁵⁶ *Belief perseverance* kan bijdragen aan tunnelvisie.

⁵⁵ Olthuis 2024.

⁵⁶ Schünemann & Bandilla 1989.

Meerdere respondenten vertellen dat zij voor de zitting al een idee hebben over hun oordeel. Hoewel sommige respondenten zeggen dat hun idee op zitting nog kan veranderen, zou het volgens het fenomeen van belief perseverance en tunnelvisie lastig kunnen zijn om het eerste idee te ontkrachten.⁵⁷ Ander onderzoek laat zien dat zelfs wanneer mensen hun eerste idee wel aanpassen, zij informatie die overeenkomt met hun eerste idee nog steeds positiever evalueren.⁵⁸ Een zaak moeten voorbereiden aan de hand van een dossier waarin vooral belastende informatie staat, kan daarmee het gevaar van tunnelvisie met zich brengen.⁵⁹ Daar moet wel bij gezegd worden dat enkele rechters expliciet benoemen dat zij ook ontlastende informatie bekijken tijdens de voorbereiding.

Om tunnelvisie tegen te gaan kan het zinvol zijn om het belang van het betrekken van ontlastende informatie bij de voorbereiding van een zaak te benadrukken. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door standaard ontlastende informatie op te nemen op het voorbereidingsformulier, zoals ook eerder gesuggereerd door Maegherman.⁶⁰ Het voorbereidingsformulier blijkt immers zowel in dit onderzoek als in eerder onderzoek van Holvast een belangrijk onderdeel van de voorbereiding te zijn.⁶¹ Hierbij zou wel zorgvuldig moeten worden gekeken naar de manier waarop dit kan worden toegepast in de praktijk, en wat de effecten hiervan zijn. Het is bijvoorbeeld de vraag of er een ongewenst effect zou kunnen optreden wanneer er op een voorbereidingsformulier een kopje 'ontlastende informatie' staat en daar niks wordt ingevuld. Verder onderzoek naar het standaard opnemen van ontlastende informatie op het voorbereidingsformulier is nodig om onderbouwde aanbevelingen voor de rechterlijke praktijk te kunnen formuleren.

5.3.2 De rol van overtuiging

Naar de manier waarop strafrechters omgaan met het element 'overtuiging' is nog maar zeer beperkt onderzoek verricht. Recentelijk stelden De Keijser en Van Koppen nog de vraag of overtuiging voor alle rechters hetzelfde betekent en of het een constant criterium is dat hetzelfde blijft na verloop van tijd of tussen verschillende zaken.⁶² Ons onderzoek illustreert dat strafrechters de rechterlijke overtuiging op een zeer diverse manier (kunnen) invullen. Sommige respondenten beschrijven dat

57 O'Brien 2009, Green & Donahue 2011.

58 Anglin 2019.

59 Van Toor 2017.

60 Maegherman 2021.

61 Holvast 2017.

62 De Keijser & Van Koppen 2024.

hierbij ook elementen als 'intuïtie' of 'onderbuik' kunnen meespelen. Dat wijst erop dat ook meer subjectieve, niet-juridische factoren een rol zouden kunnen spelen bij het vormen van de overtuiging, en daarmee ook van invloed zouden kunnen zijn op de uiteindelijke beslissing over de bewezenverklaring. Het is van belang dat bewustzijn bestaat ten aanzien van deze mogelijke invloeden. Juist waar het aankomt op de beslissing ten aanzien van de bewezenverklaring, is het gelet op de door ons beschreven resultaten de vraag of dit bewustzijn altijd bestaat. Dit wijst op de relevantie van vervolgonderzoek naar de manier waarop strafrechters het element 'overtuiging' invullen en in hoeverre dit een proces is waarvan zij zich bewust zijn. Ook de invloed van enkel- of meervoudig zitten op de rechterlijke overtuiging zou in vervolgonderzoek aandacht moeten krijgen.

5.4 Omgaan met invloeden: bewustwording als kern

Een volgende vraag is op welke manier rechters ervoor kunnen zorgen dat de invloed van factoren die niet relevant zouden moeten zijn voor hun oordeelsvorming beperkt blijft. In ons onderzoek komt daarbij duidelijk het belang van bewustwording naar voren: onze respondenten menen dat invloeden te mitigeren zijn, zolang je je als rechter bewust bent van de rol die die invloeden spelen in het oordeelsvormingsproces. Dit sluit aan bij de conclusies van Olthuis.⁶³

Eerder onderzoek laat zien dat bewustzijn van vooroordelen een belangrijke eerste stap is om vooroordelen tegen te gaan, maar zeker niet voldoende. Er moet vervolgens sprake zijn van een intentie en motivatie om de invloeden te verminderen, en van kennis van strategieën om dat te kunnen doen.⁶⁴ Wat betreft dat laatste blijkt uit onze interviews niet dat onze respondenten structurele strategieën hanteren om zichzelf bewust te maken van mogelijke invloeden op hun oordeelsvorming. Meerdere respondenten vinden dit gebrek aan structurele strategieën een gemis. Een terugkerend thema is wel dat zij belang hechten aan collegiaal overleg. Het bespreken van een zaak of van een beslissing kan mogelijk gezien worden als bescherming tegen intuïtieve beslissingen. Zo kan het uitleggen van een beslissing ervoor zorgen dat er rationeler naar een beslissing wordt gekeken.⁶⁵

63 Olthuis 2024.

64 Lee 2017.

65 Zie voor verdere uitleg van deze cognitieve mechanismen Hage & Maegherman 2023.

Onze respondenten vertellen dat overleggen met collega's lastiger te realiseren is wanneer het gaat om politierechterzittingen. Overleggen met de gerechtsjurist is in die gevallen voor sommige respondenten een uitkomst. Sommige respondenten overleggen daarnaast ook wel eens (informeel) met collega-rechters over 'lastige' enkelvoudige zaken. Om te weten of en hoe dit soort informeel overleg de oordeelsvorming ten goede komt, zou meer onderzoek gedaan moeten worden naar onder meer wat er dan precies besproken wordt en welke invloed dit heeft op de uiteindelijke oordeelsvorming. Afhankelijk van verdere wetenschappelijke inzichten zou eraan gedacht kunnen worden om collegiaal overleg bij enkelvoudige zittingen te standaardiseren. Op die manier zouden rechters ook structureel feedback kunnen krijgen op hun werk, wat momenteel bij enkelvoudige zittingen niet standaard plaatsvindt. Uit onze interviews blijkt immers dat onze respondenten bij enkelvoudige zittingen meestal pas overleggen met collega's wanneer ze daar zelf behoefte aan hebben. Een structurele vorm van feedback, ook wanneer de rechter daar niet zelf om vraagt, kan een positief effect hebben op denkprocessen en dus de oordeelsvorming.⁶⁶

Een gerelateerd terugkerend thema wat betreft bewustwording van invloeden is zelfreflectie. Ook hiervoor geldt dat onze respondenten geen structurele strategieën hebben voor zelfreflectie. Uit de interviews blijkt zelfreflectie gerelateerd te zijn aan de wijze waarop onze respondenten betekenis geven aan het zijn van een 'actieve rechter'. Volgens meerdere respondenten zou een actieve rechter zich namelijk bewust moeten zijn van invloeden op zijn oordeel, en daar kritisch over moeten nadenken. Daaraan gerelateerd zou een actieve rechter ook de grenzen van zijn eigen deskundigheid moeten kunnen erkennen. Wat een rechter in concrete gevallen actief maakt en in hoeverre dat volgens strafrechters nodig is, is ook uit dit onderzoek niet eenduidig gebleken. Hoewel er wel een verband gelegd kan worden tussen de rol van de actieve rechter en het beschermen tegen invloeden, blijft veel onduidelijk over hoe een actieve houding van de rechter de oordeelsvorming en het verloop van het proces kan beïnvloeden, en wat daarin wenselijk is. Aangezien de huidige bevindingen suggereren dat die invloed mogelijk groot kan zijn, is het aan te bevelen om verder te werken aan een duidelijke definitie van de actieve rechter, en deze ook concreet te vertalen naar richtlijnen voor de praktijk.

66 Kahnemann 2011, Tay e.a. 2016. Zo'n suggestie vraagt wel om een investering, en zou bijvoorbeeld gevolgen kunnen hebben voor de zittingscapaciteit. Het is aan de praktijk om hiertussen een afweging te maken.

5.5 Diversiteit en inclusie

Wat betreft diversiteit stemmen de bevindingen van de interviews overeen met de bevindingen uit ons eerdere vragenlijstonderzoek,⁶⁷ namelijk dat de meeste bevroegde rechters vinden dat er onvoldoende diversiteit onder rechters is. Onze respondenten verschillen in de mate waarin ze het belangrijk vinden om een diverse organisatie te zijn. Verschillende respondenten vinden dat de organisatie zich inspant om de diversiteit te bevorderen, maar dat er ook nog ruimte is voor verbetering. Dat het bevorderen van diversiteit een moeilijk vraagstuk is, blijkt niet alleen binnen de rechtspraak. Er zijn verschillende publicaties die aantonen dat het bevorderen van diversiteit binnen een organisatie erg moeilijk is.⁶⁸

De door de respondenten genoemde redenen om te streven naar een meer diverse samenstelling van de rechtspraak, sluiten aan bij de bevindingen van Dover en collega's.⁶⁹ Een van de gegeven redenen is bijvoorbeeld de meerwaarde van de beschikbaarheid van verschillende perspectieven. Een tweede reden, volgens Dover en collega's, is het communiceren van de waarden van de organisatie aan externe partijen. Dat sluit aan bij de bevinding dat onze respondenten diversiteit belangrijk vinden omdat rechtspraak een afspiegeling van de maatschappij zou moeten zijn, en rechtszoekenden zich in rechtspraak zouden moeten kunnen herkennen.

Hoewel het kunnen betrekken van verschillende achtergronden gezien wordt als een meerwaarde voor de oordeelsvorming, geven meerdere van onze respondenten aan dat de samenstelling van een meervoudige kamer geen verschil zou maken voor het oordeel. Daarbij merken wij op dat door respondenten wel wordt aangegeven dat hun eigen achtergrond mogelijk wel een invloed heeft op hoe zij tot hun oordeel komen. Wij wijzen in dat kader ook op een recent onderzoek van Drenk en anderen, waarin wordt beschreven dat de eigen (culturele) lens van een rechter of jurylid ook van belang is voor de wijze waarop zij andere culturen bezien.⁷⁰ In dat kader is het dan ook van belang dat er binnen de organisatie voldoende bewustzijn bestaat van culturele verschillen. Denk daarbij aan bewustzijn met betrekking tot de rol van cultuur bij het bekennen van schuld of uiten van emotie, wat tijdens de interviews aan bod kwam als een mogelijke invloed op het oordeel van de strafrechter. Tot slot merken wij in dit kader op dat uit onderzoek van Bielen en collega's volgt

67 Maegherman & Wiznitzer 2023.

68 Zie bijvoorbeeld Dover e.a. 2020, Paluck e.a. 2021.

69 Dover e.a. 2020.

70 Drenk e.a. 2024.

dat het hebben van contact met andere culturen ervoor kan zorgen dat culturele verschillen met de verdachte, zoals een niet-westerse naam van een verdachte, minder invloed hebben op het oordeel van de strafrechter.⁷¹ Dat ondersteunt ook de contacthypothese van Allport.⁷²

5.6 De betekenis van een rechterlijke dwaling

Over het fenomeen van de rechterlijke dwaling is veelvuldig geschreven. Volgens Van Koppen is sprake van een rechterlijke dwaling 'als iemand wordt veroordeeld voor een misdrijf dat hij niet heeft begaan of voor een misdrijf dat niet heeft plaatsgevonden'.⁷³ Uit dit onderzoek volgt echter dat in de praktijk een dergelijke eenduidige definitie niet gehanteerd wordt.⁷⁴ Hoewel veel van de antwoorden wel in lijn zijn met de definitie van Van Koppen, is het voor meerdere van onze respondenten bijvoorbeeld van belang of de rechter wel of niet tot zijn beslissing kan komen op basis van het dossier dat hij op dat moment voor zich heeft. Als het antwoord op die vraag positief is, en dus bijvoorbeeld pas na de veroordeling bewijs beschikbaar komt waaruit de onschuld van de verdachte blijkt, dan is er volgens deze opvatting geen sprake van een rechterlijke dwaling. Volgens verschillende respondenten doet deze situatie zich voor bij veel van de bekende rechterlijke dwalingen. Aan de andere kant zou dat er ook op kunnen duiden dat de rechter mogelijk niet kritisch genoeg naar het bewijs heeft gekeken, wat door de respondenten ook wordt genoemd als een mogelijke oorzaak van een dwaling. Deze beide factoren kunnen ook gerelateerd worden aan de actieve rechter die aan zelfreflectie doet en kritisch kan nadenken over de manier waarop hij tot een oordeel komt.

Wat weinig tot niet door de rechters wordt vermeld, hoewel het wel een vaak geopperde techniek is om tunnelvisie tegen te gaan,⁷⁵ is het overwegen van alternatieve scenario's. De meerderheid van de bevroegde rechters lijkt niet bewust bezig te zijn met mogelijke alternatieve verklaringen voor het beschikbare bewijs. Hoewel door sommige rechters wel wordt genoemd dat er kritisch naar het bewijs gekeken moet worden, wordt dat vaker gerelateerd aan anticiperen op waar de

71 Bielen e.a. 2021.

72 Allport 1954, zoals geciteerd door Paluck e.a., 2019.

73 Van Koppen 2024, p. 681.

74 Onterechte vrijspraken worden door sommigen ook gezien als een rechterlijke dwaling. Voor een uitgebreidere bespreking van onterechte vrijspraken, zie Stevens 2017.

75 Bijv. Heuer 1999, Van Koppen & Mackor 2020, Maegherman 2021.

advocaat mee zal komen. Het idee dat de zitting bedoeld is om het scenario van de tenlastelegging te verifiëren, sluit ook aan bij het idee dat alternatieve scenario's vaak geen standaardonderdeel van het proces van oordeelsvorming zijn, tenzij deze door de verdediging naar voren worden gebracht.

5.7 Eindconclusie

De centrale vraag van dit onderzoek was hoe strafrechters zelf denken over verschillende aspecten van en invloeden op de rechterlijke oordeelsvorming. Bij de interviews die we voor dit onderzoek hebben afgenomen en geanalyseerd zijn meerdere thema's aan bod gekomen. De breedte van de besproken thema's en de wijze waarop deze uiteenlopende thema's toch vaak ook weer met elkaar bleken samen te hangen, illustreert hoe complex het proces van oordeelsvorming is. Ook de variatie in hoe de respondenten hun proces van oordeelsvorming beschrijven benadrukt de complexiteit van hun taak als besliser.

Onze resultaten illustreren ook de relevantie van het onderzoeken van de rechterlijke oordeelsvorming vanuit verschillende perspectieven en onderzoeksmethoden. De eigen visie van strafrechters op hun oordeelsvorming laat zien waar de raakvlakken zitten met bestaand onderzoek, en op welke gebieden nog mogelijkheden liggen voor nieuw onderzoek. Wij hebben daarvoor in de vorige paragrafen al een aantal mogelijkheden aangedragen.

Tot slot merken wij op dat onderzoek naar de manier waarop strafrechters hun oordeelsvorming beleven ook van meerwaarde kan zijn voor andere rechtsgebieden. De mogelijke invloeden op de oordeelsvorming die onze respondenten beschrijven, kunnen zich immers ook in die andere rechtsgebieden voordoen. Vervolgonderzoek kan de overeenkomsten en verschillen tussen de rechters in verschillende rechtsgebieden verder in kaart brengen.

Literatuur

Anglin 2019

S.M. Anglin, 'Do beliefs yield to evidence? Examining belief perseverance vs. change in response to congruent empirical findings', *Journal of Experimental Social Psychology* 2019/82, p. 176-199.

Baas 2020

R. Baas, *De meerwaarde van meervoud. Verschillen en overeenkomsten tussen meervoudige en enkelvoudige rechtspraak, in het bijzonder in civiele zaken*, Deventer: Wolters Kluwer 2020.

Barry 2023

B.M. Barry, *How Judges Judge: Empirical insights into Judicial Decision-Making*, Routledge 2023.

Bielen, Grajzl & Marneffe 2021

S. Bielen, P. Grajzl & W. Marneffe, 'Blame based on one's name? Extralegal disparities in criminal conviction and sentencing', *European Journal of Law and Economics* (51) 2021/3, p. 469-521.

Bonnes, Vergeer & Stoel 2015

J.M. Bonnes, P. Vergeer & R.D. Stoel, 'Rationele besliskunde in het strafrecht', *Nederlands Juristenblad* 2015/6, p. 364-371.

Burke 2007

A. Burke, 'Neutralizing cognitive bias: An invitation to prosecutors', *New York University Journal of Law Liberty* 2007/2, p. 512-530.

Cleiren 2010

C.P.M. Cleiren, 'De rechterlijke overtuiging. Een sprong met hindernissen', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 2010, afl. 5/6, p. 259-267.

Cleiren & Dubelaar 2018

C.P.M. Cleiren & M.J. Dubelaar, 'Modernisering van het strafrechtelijk bewijsrecht', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 2018/5, p. 191-203.

Corstens, Borgers & Kooijmans 2021

G.J.M. Corstens, M.J. Borgers & T. Kooijmans, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2021.

Crombag 2017

H.F.M. Crombag, 'Invloeden op rechterlijke beslissingen', in: P.J. van Koppen e.a. (red.), *Routes van het recht*, p. 385-397, Den Haag: Boom Juridisch 2017.

Crombag, Van Koppen & Wagenaar 2006

H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs*, Amsterdam: Olympus 2006.

De Keijser 2017

J.W. de Keijser, *Als de waarheid eraan moet geloven: Alledaagse bedreigingen voor waarheidsvinding in het strafproces*, Den Haag: Boom Juridisch 2017.

De Keijser & Van Koppen 2024

J.W. de Keijser & P.J. van Koppen, 'De waarde van het bewijs', in: J. de Keijser, A. Vredevelde & R. Horselenberg (red.), *Tussen wet en wetenschap: De psychologie van het recht*, Den Haag: Boom Juridisch 2024, p. 75-99.

De Weerd 2013

L. de Weerd, 'Geen scheidsrechter maar rechter', *Trema* 2013/5, p. 156-160.

Dover, Kaiser & Major 2020

T.L. Dover, C.R. Kaiser & B. Major, 'Mixed signals: The unintended effects of diversity initiatives', *Social Issues and Policy Review* (14) 2020/1, p. 152-181.

Drenk e.a. 2024

D. Drenk e.a., 'Testifying across Cultures: Trials and Tribulations', *Amsterdam Law Forum* 2024/1, p. 21-44.

Dubelaar 2014

M.J. Dubelaar, *Betrouwbaar getuigenbewijs: totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief* (diss. Leiden; Meijers-reeks 228), Deventer: Wolters Kluwer 2014.

Ferdinandusse 2018

W.N. Ferdinandusse, 'De actieve rechter', *Strafblad* 2018/2, p. 22-40.

Festinger 1957

L. Festinger, *A theory of cognitive dissonance*, Stanford University Press 1957.

Green & Donahue 2011

M.C. Green & J.K. Donahue, 'Persistence of belief change in the face of deception: The effect of factual stories revealed to be false', *Media Psychology* (14) 2011/3, p. 312-331.

Hage & Maegherman 2023

J. Hage & E. Maegherman, *Vooroordelen in de rechtspraak onderzocht: Oorzaken en mogelijke oplossingen* (Research Memoranda 2023/3), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2023.

Heuer 1999

R.J. Heuer, *Psychology of Intelligence Analysis*, Central Intelligence Agency - Center for the Study of Intelligence 1999, p. 95 -110.

Holvast 2017

N.L. Holvast, *In the shadow of the judge: The involvement of judicial assistants in Dutch district courts* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Eleven 2017.

Holvast 2023

N. Holvast, 'Het belang van onderzoek naar de betrokkenheid', *Rechtstreeks* 2023/3, p. 49-54.

Kahnemann 2011

D. Kahnemann, *Thinking, fast and slow*, Farrar, Straus and Giroux 2011.

Kuiper 2024

M. Kuiper, *Parallel worlds: assessing the alignment between social science and legal practice about behavioural change* (diss. Amsterdam UvA), 2024.

Kwakman 2010

N.J.M. Kwakman, 'De strafrechter en de deskundige. Over de waarheidscondities en waarheidsdefinities in het straf(proces)recht', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 2010, afl. 5/6, p. 184-193.

Lee 2017

C. Lee, 'Awareness as a first step toward overcoming implicit bias', in: S. Redfield (ed.), *Enhancing justice: Reducing bias*, ABA Book Publishing 2017, p. 289-302.

Light & Wermink 2021

M.T. Light & H. Wermink, 'The criminal case processing of foreign nationals in the Netherlands', *European Sociological Review* (37) 2021/1, p. 104-120.

Lochs & Iqbal 2023

M. Lochs & S.E. Iqbal, 'Tegenspraak in strafzaken: essentieel voor de waarheidsvinding in het contradictoire proces?', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 2023/2, p. 96-108.

Luyendijk 2022

J. Luyendijk, *De zeven vinkjes*, Amsterdam: Pluim 2022.

Mackor 2010

A.R. Mackor, 'Wat is waarheid? De rol van deskundigen bij waarheidsvinding in de strafrechtspraak', *Rechtsfilosofie & Rechtstheorie* 2010/1, p. 52-66.

Maegherman 2021

E.F.L. Maegherman, *Facilitating falsification in legal decision-making: Problems in practice and potential solutions* (diss. Maastricht), 2021.

Maegherman & Wiznitzer 2023

E. Maegherman & S. Wiznitzer, 'Oordeelsvorming onderzocht: strafrechters over (on) bewuste invloeden', *Rechtstreeks* 2023/3, p. 13-34.

Maegherman, De Beuf & Horselenberg 2024

E. Maegherman, T. de Beuf & R. Horselenberg, 'Denkfouten en onterechte veroordelingen in de rechtspraak', in: N. Holvast e.a. (red.), *Recht in het echt. Empirische inzichten voor juristen*, Den Haag: Boom Juridisch 2024, p. 493-530.

Nickerson 1998

R.S. Nickerson, 'Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises', *Review of General Psychology* (2) 1998/2, p. 175-220.

O'Brien 2009

B. O'Brien, 'Prime suspect: An examination of factors that aggravate and counteract confirmation bias in criminal investigations', *Psychology, Public Policy, and Law* (15) 2009/4, p. 315-334.

Olthuis 2024

E.H. Olthuis, *The human element in judicial decision-making: The role of personal attitudes* (diss. Amsterdam UvA), 2024.

Paluck, Green & Green 2019

E.L. Paluck, S.A. Green & D.P. Green, 'The contact hypothesis re-evaluated', *Behavioural Public Policy* (3) 2019/2, p. 129-158.

Paluck e.a. 2021

E.L. Paluck e.a., 'Prejudice reduction: Progress and challenges', *Annual review of psychology* (72) 2021/1, p. 533-560.

Pennington & Hastie 1989

N. Pennington & R. Hastie, 'Reasoning in explanation-based decision making', *Cognition* (49) 1989/1, p. 123-163.

Pivaty e.a. 2022

A. Pivaty e.a., '*U bent niet tot antwoorden verplicht, maar...*' Inzichten en opvattingen over het zwijgrecht vanuit de rechtspraak, Den Haag: Boom Juridisch 2022.

Rassin 2020

E. Rassin, 'Context effect and confirmation bias in criminal fact finding', *Legal and Criminological Psychology* (25) 2020/2, p. 80-89.

Rozemond 2010

K. Rozemond, 'Slapende rechters, dwalende rechtspsychologen en het hypothetische karakter van feitelijke oordelen', *Rechtsfilosofie en Rechtstheorie*, 2010/1, p. 35-51.

Schünemann & Bandilla 1989

B. Schünemann & W. Bandilla, 'Perseverance in courtroom decisions', in: H. Wegener, F. Lösel & J. Haisch (eds.), *Criminal behavior and the justice system. Psychological perspectives*, Springer 1989, p. 181-192.

Sparkman, Eidelman & Blanchar 2016

D.J. Sparkman, S. Eidelman & J.C. Blanchar, 'Multicultural experiences reduce prejudice through personality shifts in Openness to Experience', *European Journal of Social Psychology* (46) 2016/7, p. 840-853.

Stevens 2017

L. Stevens, *Onterechte vrijspraken? Over hoe de rechter redeneert met een alternatief scenario van de verdachte*, Den Haag: Boom Juridisch 2017.

Stoepker 2023

G. Stoepker, 'Rechterlijke stadsmuzikanten', *Rechtstreeks* 2023/2, p. 26-41.

Strohmaier, Veldt & Velema 2024

N. Strohmaier, G. Veldt & L. Velema, 'Morele biases bij de beoordeling van gevaarstelling', *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht* 2024/25.

Swain 2018

J. Swain, 'A hybrid approach to thematic analysis in qualitative research: Using a practical example', in: *Sage Research Methods Cases Part 2*, London: Sage Publications 2018.

Tay, Ryan & Ryan 2016

S.W. Tay, P. Ryan & C.A. Ryan, 'Systems 1 and 2 thinking processes and cognitive reflection testing in medical students', *Canadian Medical Education Journal* (7) 2016/2, p. 97-103.

Ten Velden & De Dreu 2012

F.S. ten Velden & C.W.K. de Dreu, *Sociaalpsychologische determinanten van strafrechtelijke besluitvorming* (Research Memoranda 2012/1), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2012.

Van der Burgh, Heilbron & Kootstra 2024

R. van der Burgh, B. Heilbron & A. Kootstra, 'Klassenjustitie in Nederland. Lager op de ladder, zwaarder gestraft', *Investico* 9 oktober 2024, www.platform-investico.nl/onderzoeken/klassenjustitie-in-nederland.

Van der Rijst & Stevens 2021

T. van der Rijst & L. Stevens, 'Meer (ruimte voor het) gebruik van zwijgen in de bewijsconstructie of oude wijn in nieuwe zakken?', *Boom Strafblad* 2021/6, p. 218-222.

Van Es e.a. 2022

R. van Es e.a. 'The effects of forensic mental health reports on decisions about guilt in the Netherlands: an experimental approach', *International Journal of Law and Psychiatry* 2022/80.

Van Koppen 2024

P.J. van Koppen, 'Rechterlijke dwaling', in: J. de Keijser, A. Vredevelt & R. Horselenberg (red.), *Tussen wet en wetenschap. De psychologie van het recht*, Den Haag: Boom Juridisch 2024, p. 679-715.

Van Koppen & Mackor 2020

P.J. van Koppen & A.R. Mackor, 'A scenario approach to the Simonshaven case', *Topics in Cognitive Science* (12) 2020/4, p. 1132-1151.

Van Toor 2017

D.A.G. van Toor, 'Vooringenomen rechter? Voorbereiding als gevaar voor de waarheidsvinding in strafzaken', *Expertise & Recht* 2017/3, p. 85-92.

Van Wingerden & Wermink 2016

S.G.C. van Wingerden & H.T. Wermink, *Zwaarder gestraft? Verder onderzoek naar etnisch gerelateerde straftoemeting: verschillende soorten en maten van sancties* (Research Memoranda 2016/2), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2016.

Van Wingerden & De Keijser 2024

S.G.C. van Wingerden & J.W. de Keijser, 'Straffende rechters en psychologische denkeigenaardigheden', in: J. de Keijser, A. Vredevelde & R. Horselenberg (red.), *Tussen wet en wetenschap. De psychologie van het recht*, Den Haag: Boom Juridisch 2024, p. 629-658.

Verdickt 2023

M. Verdickt, "Rechter, het spijt me.' Beïnvloedt het de sanctie? Een onderzoek naar de rol van schuldbesef, berouw en spijtbetuigingen in de straftoemeting', *Ars Aequi* 2023/6, p. 401-409.

Wagenaar, Van Koppen & Crombag 1993

W.A. Wagenaar, P.J. van Koppen & H.F.M. Crombag, *Anchored Narratives. The psychology of criminal evidence*, Harvester Wheatsheaf 1993.

Wermink e.a. 2015

H. Wermink e.a., *Etnisch gerelateerde verschillen in de straftoemeting* (Research Memoranda, 2015/1), Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2015.

